

HÓDMEZŐVÁSÁRHELYI EMLÉKEIM, A MŰVÉSZETI ISMERŐSEIMRŐL

Szenti Tibor

Bevezető

Sajátságos műfajú visszaemlékezést adok közre, amely az író ember memoárirodalma. Ez azt jelenti, hogy szubjektív, ahogy én láttam a korombeli vásárhelyi művészvilágot, amelybe barátként, társként én is beletartoztam. Írásom hitelét, ahol lehetett, a megmaradt dokumentumfotókkal igyekeztem alátámasztani. A megfogalmazott gondolataimmal, a képekkel senkit sem kívánok sérteni, annál nagyobb örömmel és tisztelettel emlékezem vissza az alábbi személyekkel töltött sok értékes órára és évekre.

Azok az események, amelyeket leírok, azok a személyek, akik a történéseket átélték, soha létre nem jöhettek, és meg nem születhettek volna, ha városunkban hiányzik az alkotóházak sora: azok, amelyeket Vásárhely és az ország társadalma hivatalosan megteremtett, bennük az összetartó vezetőik irányítottak; és mindazok, amelyek egy-egy kivételes egyéniség körül időszakosan kialakultak, majd haláluk után föloszlottak, de emlékük örökké élni fog.

Előzmények

A hódmezővásárhelyi alkotóházak előtörténete Tornyai János festőművész és Plohn József fényképész mester műtermében kezdődött, a 19. sz. végén, 20. sz. elején. Mindkét jeles vásárhelyi elődünk vonzotta magához a művészeket. Bár Tornyai változó helyekkel rendelkező műtermei, és Plohn Andrásy úti *fényirdája* véletlenül sem volt szomszédos, mi több, olykor földrajzilag igen messze estek egymástól, a találkahelyekből nem vált kétpólusú alkotóház. Mindkét helyre a művészeknek és a közjük tartozó, többnyire tudós baráti körnek ugyanazon a társasága járt. A műtermekben alkotás és beszélgetés folyt.

A művészek és tudósok következő baráti találkahelye Galyasi Miklós „Műverme” volt, miután 1929-ben, a jogot, majd apja után pékmesteri vizsgát végzett Galyasi hazatért párizsi tanulmányútjáról, és kiadta első verses kötetét *Fut a lidérc* címen. Ugyancsak Miklós bátyám ösztönzésére és mások együttműködésével, 1934-ben megalakították a Tornyai Társaságot és kiadta második kötetét *A nagy törvény mentén-t*. A Társaság *Puszták Népe* címen saját kulturális lapot adott ki. Galyasit 1951-ben kinevezték múzeumigazgatónak és szolgálati lakást kapott a Zsigmond utcában. A korábbi egyesített közgyűjteményből ő alkotott városi múzeumot.

Bár néhány alkalommal még én is jártam a Kinizsi utcai *Műverőmben*, ahová apám vitt el, de erről nem sok élményem maradt. Az bizonyos, hogy Galyasihoz szintén apám révén, a Zsigmond utcába kezdtem önállóan járni, de sohasem váltam „múzeumi gyerekké”. A múzeumba a nálam idősebb korosztály fiatalsága követte. Vitathatatlan, hogy ettől kezdve kettős találkozó helye volt a vásárhelyi értelmiség főleg bohémabb rétegének, és a Galyasihoz mind a múzeumba, mind a lakására rendszeresen járó kiváló művészeknek és tudósoknak.

Galyasi Miklós a Zsigmond utcai lakásán

A Sas-érben, 1959 nyarán

A Galyasi által működtetett két hely: a lakása és a múzeum együtt különleges „alkotó házzá” alakult. Országos, sőt európai híru tudósok, kiváló művészek szinte folyamatosan működő befogadó helyévé vált. Ezek valamelyikében a nap szinte 24 órájában Miklós bátyám volt a házigazda, és bármikor fogadóképes azok számára, akiket becsült vagy szeretett. Gyakran nála dőlt el kiállítások megrendezése, TIT előadások megtartásának és témájának sorsa. Galyasi kapcsolatépítő ember volt, és ez a különleges, kettős hely olyan végvár, az akkori társadalom által még nem üldözött, de néhányukat kivéve, nem is támogatottak gyülekezete; mint egy magyar közegbe átültetett Gorkij: *Éjjeli menedékhely* c. drámájának vitatkozó szereplői, akik „mélytengeri lényekként” élnek a fölmérhetetlenül titokzatos, határtalan világban, ahol a szellem és a lélek szárnyal. Ebben a szüntelenül változó, bővülő társaságban mind a mentális, mind a racionális érték elválaszthatatlanul kötődött egymáshoz. A művészetek, az irodalom és a természettudományok Németh László tanítási rendszeréhez hasonlóan váltogatták egymást.

Hasonló kapcsolatépítő helyé változott Bibó Lajos író Kistópart utcai háza. Sajnáltam, hogy Galyasi és Bibó között bár ismerték és elismerték egymást, nem volt kapcsolat. A két magányos sziklát szerettem volna egymáshoz közelebb görgetni. Ez életük utolsó évtizedében sikerült, amikor meghívtam a társaság egy részét az Oldalkosár utcai kis lakásunkba, ahol végre egymásra találtak, bár tudomásom szerint, többet egy társaságban nem kerültek.

Bibó Lajos a Kistópart utcai házuk kertjében, az 1960-as évek elején

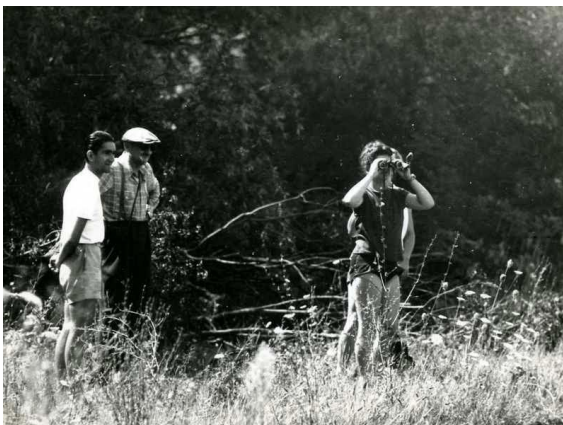

Balról: Galyasi, Szentí (még szakáll nélkül), Szentiné Csilla, Vincze Ferenc és Bibó Lajos. Továbbiak, balról: Fejér Csaba, Szentiné (takarja Vinczéné Etukát), Fodor József, Fodorné Heller Zsuzsa, Erdősné Varró Mária, Erdős Péter, Fejérmé Terhes Piroska, Barta László fordító-levelező, Bibó arcéle bevillan és Vincze Ferenc

Galyasi Zsigmond utcai lakásán ismertem meg Németh Lászlót, László Gyulát, Bodnár Évát, Pogány Frigyeszt, Baktay Ervint, Sterbetz Istvánt, Kohán Györgyöt, Szabó Ivánt, Nikolin Évát, Pató Rózát..., nem sorolom. Galyasi a feleségemmel és Vincze Ferenc barátommal együtt vitt el bennünket Mária napon több alkalommal is Kovács Márihoz, a Dohány utcába. Jártuk a Sas-ért, a környező tanyákat, kiállításokat, TIT előadásokat.

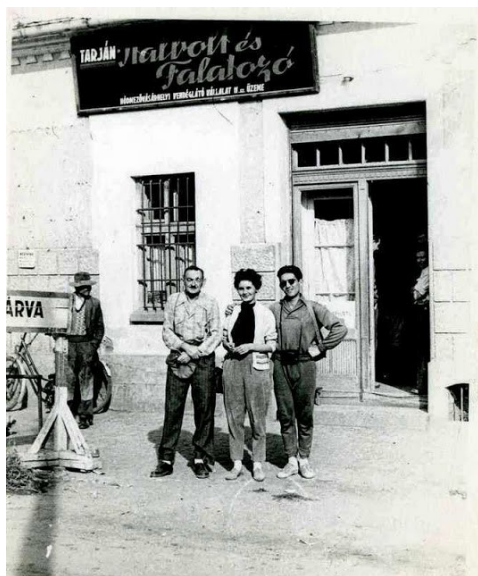

A Sas-ér feljárója a gátórházzal és az átkelésre várakozó emberekkel, ladikkal.
Ide kiabáltunk át a város felőli oldalról a révésznek, hogy „Gyere bele!”

Galyasi Miklóssal a Sas-érben madarászunk, gimnazista koromban.

Galyasi és Pató Róza ifjú szobrász.

Az eü. szakiskola után hazatérve, Galyasival és kísérőnkkel, zsiros kenyéren és vízen gyűjtünk erőt a további tanyai gyalogúthoz. A népiesen „Vidám Rizsörnek” elnevezett Zrínyi utcai kocsmá előtt gyakran ácsingtunk egy pohár sörrre, de boldogok voltunk! (Lásd: Vásárhelyi Látóhatár 2014. 2. számát Galyasira emlékezve.)

Működött a Virág utcai, majd a Mártélyi Alkotóház. Közben Kurucz D. István festőművész följajánlotta a tabáni Tükör utcában lévő magánházát művészbáráinak, akik bentlakásos műteremként használták. Egymás után épülni kezdtek, vagy átadásra kerültek a művészeket befogadó további alkotóházak, a több műtermes Kollektív Műterem, valamint a Kertvárosban, a Kohán és a Gosztonyi utcában, a művészeknek műtermes lakást nyújtó kisebb lakótelepek, amelyek elválaszthatatlanok voltak az alkotóházaktól, hiszen részben közelségük, részben pedig szakmai összetartozásuk és egymásra utaltságuk miatt napi kapcsolatban álltak egymással.

Mártély esetében, amikor Szalay Ferenc megvásárolta a Késmárki-féle szélmalmot és lakóházát, ezzel tovább szaporodott és rétegeződött a vásárhelyi művész- és tudóstársadalmat fogadók száma. Ezek együttesének köszönhető, hogy Tornyai szellemében megújult és kialakult az új vásárhelyi festőiskola, amely a korszerű realizmus befogadásával egyre bővült és differenciálódott. Bár az Aczél-kultúrpolitikai korszakban „maradisága” miatt állandó támadásnak volt kitéve, már nem lehetett eltiporni.

Az Alföldi Porcelángyár Vásárhelyre telepítésével, a Majolikagyár megújításával, a Klauzál utcai Agyagipari Szövetkezet megteremtésével, és az akkor még működő, kiváló, idős fazekas népművész mesterek összefogásával, a közel hétezer éves, világhírű kerámiánk továbbfejlődött. Ettől kezdve már önálló részt kért magának az alkotóművészek között, és országos majd nemzetközi elismerésre, hírnévre tett szert.

*

Akikkel barátságba kerültem

Művész barátaim közül elsőnek **Fejér Csabát** említem. Három évvel volt idősebb nálam. A Szent István utcában, a tragikus második világháború alatt, és az azt követő rideggé vált társadalmi időszakban, kisebb-nagyobb megszakításokkal Csabáék az Aracsi nagyszülei házában húzták meg magukat, az akkor még 13. szám alatt, mi ugyanitt az 5. számú házban laktunk. Az utcán, a füves árokparton játszó gyerekek között ismerkedtünk össze. Előhozta néhány rajzát, köztük egy amerikai bombázó repülőgépről készített ceruzarajzot, amely fényképszerűen élethű volt és ámulattal néztük. A gyermekidill gyorsan megszakadt, mivel vasutas édesapjának szolgálati helyét gyakran változtatták, és a család az ország több részében

lakott. Ami érdekes volt, hogy néha évekig sem tudtunk egymásról, de időszakos visszatérései során a kapcsolatunk ott folytatódott, ahol abbamaradt, anélkül, hogy a közbülső időszak eseményeit firtattuk volna.

Fejér Csaba vándorútjai során mégis Vásárhely rögződött hozzá elválaszthatatlanul. A főiskola elvégzését, és az első családjától való megválását követően, végleg „haza költözött”, bár Karcagon született, amikor apja éppen ott teljesített szolgálatot, de oda semmi sem kötötte. Aracsiék búbos kemencével fűtött szobájában lakott és folytatta festészetét. Valójában, második házassága során, Galyasi és Bibó Lajos baráti körében kerültünk egymáshoz közelebb.

Előtérben Fejér Csaba, hátul Vincze Ferencné Etuka, Vincze Ferenc, Szentiné Tóbiás Csilla, Szentí Tibor, Fejérné Terhes Piroska ülünk az atkai homokparton, a Sas-érrel szemben, 1966-ban.

Csaba végre műtermes lakást kapott a Kohán utcában, amely fogadóképessé vált. Valójában az utolsó, harmadik házasságát követően kerültünk „napi”, baráti kapcsolatban. Vásárhely három nagy tájegységét, a Tiszát, a tanyavilágot és a Pusztát családotól mind sűrűbben jártuk, hiszen mindkettőnknek ezek voltak az ihlet- és témaadó területeink. Mindketten sokat fényképeztünk, de ezek csak emlékeztető, vagy dokumentumfotók voltak. Csabának a képek valójában a terepen, a fejében raktározódtak el, mivel ő nem vázlatolt. Én meg a helyszínen jegyeztem föl adatközlőim elbeszéléseit, amelyekből részben néprajzi és szociográfiai tanulmányaim születtek, a megismert sorsok átlényegített megírásából pedig az elbeszéléseim.

Fejér Csaba a vásárhelyi nagy előd festők méltó utódja volt. A vásárhelyi határba leginkább akkor szeretett kimenni, amikor ősszel a köd leereszkedett, és a felhős eget, a fölszántott feketeföldet és a benne nőtt, vagy ráépült részleteket a köd homogén szürkévé festette. De neki micsoda szürkéi voltak, a „piszkos” fehértől a meleg barnás árnyalatúig, amely színhatásokat magának fedezett föl és alkalmazott.

Egyetlen naturalista képet sem alkotott. Festményei realisták voltak, az utóbbi években szürrealisztikusak, és lényegre törőek, csak a téma volt kiemelve, de a háttér is finoman megmozgatva. Pusztai, tanyai képeim, különösen a halála előtti évtizedben, a romos táj jelent meg, görnyedt hátú parasztok, gúlába rakott rönkfák, vízben álló, kihalt fatörzsek. Aracsi nagyanyja, akihez családjából leginkább vonzódott, a szomszéd vak hordár, harmadik feleségének gyönyörű portréi, és sok-sok megrendelés a szegedi egyetemi professzorokról. Csendéleteiben egyszer sem láttam színes virágbokrétaikat, amely a legtöbb festőnél lényeges témaválasztás volt. Festményein a parasztélet kallódó tárgyai, a horpadt lavór és bádogvödör,

négylábú kisszék, amelyről gúnyolódók a festészetét „sámlizmusnak” említették; birkaszary, nyeles kés és tányér, használaton kívüli, öreg hegedű, és a romos tanya udvarának széthagyott kellékei tűntek föl.

Fejér Csaba tehetsége megszenvedte életét, hiszen számtalan irigye próbálta támadni és vásárhelyi festő lévén, az egy párti rendszer is kikezdte. Idézek az Alföldi Galériában, 2005. március 13-án elhangzott, részben ide kiegészített tárlatnyitó beszédemből (http://www.szenti.com/fejer_csaba.shtml):

„Elindult a kirekesztése és a módszeres elhallgatása. Ráadásul Kép-Írás néven barátaival illegális művészlapot hozott létre, amiért a csoportot rendőrségi megfigyelés alá vették. Tilos lett rádióban, tévében megszólaltatni. Amikor 1978-ban Pesten, a Csontváry Galériában önálló kiállítását nyitottam meg, ahol a képek jelentős része már a nyitásra elkelt, a gyűlölet és irigység karöltve társult ellene, minden emberi rosszindulattal. A Kossuth Rádió szerkesztője még a riporternőt is elmarasztalta, aki mit sem tudva, elment a megnyitóra külön-külön interjút készíteni velünk. Egyikünk beszélgetése sem került adásba. Csabáról vagy nem írtak, vagy a többi realista művésszel együtt szapulták. A meghirdetett osztályharc után újabb ostrom következett.” Ez volt az agyonhallgatás időszaka. Komoly állami kitüntetést nem is adtak neki.

1980. Budapest, Csontváry Terem. Balról Fejér Csaba, Szabó Iván szobrászművész, Fenyvesi Félix Lajos költő, ismeretlen tárlatlátogató katalógusát dedikáltatja, Szent Tibor, a tárlatnyitója

Ahogy idős mestereink: Bibó és Galyasi eltávoztak, volt egy magunkra maradási időszak, amikor nagyobb intellektuális társaságban saját otthonaink szűkösnek bizonyultak, ezért keresnünk kellett megfelelő helyet. A Virág utcai Alkotóház a művészek szálláshelye is volt, ahová sok idős, vagy gyermekkel érkező művészcsalád kapott beutalót, ezért ott a gyakran hajnalig tartó beszélgetések és vacsorák nehezen valósultak meg. A Mártélyi Alkotóház távol volt, oda nem lehetett naponta néhány órára beugrani. Az ott beutaltak is napközben a folyó mentén szétszóródva dolgoztak, este a sok élménytől fáradtan már inkább pihenni kívántak.

A természetben találtunk helyet, ahol nem készítették rólunk besúgó jelentést. A vásárhelyi Pusztán balról: Szentiné Csilla, dr. Varga Katalin, Fejér Csaba, Varró Mária, Erdős Péter

Szerencsére érkezett a Kollektív Műterem átadása, amelynek társalgója és előtere kezdte betölteni azt a szerepet, amelyet a két idős patrónusunk és lakásaik végleges elvesztése után eredményezett. Valamelyik műteremben mindig volt beszélgetésre kész művész, vagy megszokott jelenlétünk nem zavarta őket alkotásuk közben. Elérkezett az az intim, belső kapcsolat is, amikor éppen ilyen lázas ihletett időszakban lehetett megbeszélni a készülő mű kialakítását vagy befejezését. Megfelelő alkalmak szintén vonzották itt a találkozókat. Ezek voltak a születés- és névnapok, egy-egy kiállítás megnyitása utáni ünneplések, és néhány feledhetetlen, együtt töltött szilveszteri, táncos vigalmak, amikor a szegedi, pesti vásárhelyi kiállító művészek egy része is eljött. Csabával később városi ünnepségek, bálók meghívott vendégei között is gyakran találkoztunk, vagy egymás mellett foglaltunk helyet.

Orvosbálon 1996-ban Csabával és dr. Varga Katalinnal, feleségével

Amikor Csaba megépítette saját tervezésű, műtermes házát a Kertvárosban, ahol jókora tágas terek voltak, különösen a rendszerváltoztatás időszakában, népes társaságok jöttek össze, köztük olyan jeles személyiségek, mint Csoóri Sándor, Lezsák Sándor, Csurka István, Für Lajos, Bíró Zoltán, id. Grezsa Ferenc, Kiss Gy. Csaba és sokan mások, akikkel a helyi rendszerváltoztatásról beszélgettünk, soha sem feledkezve meg a bennünket összekötő művészeti eszmecserékről! Szorongással teli, de feledhetetlen pár év volt.

Csabának gyors és idő előtti elvesztése mély nyomokat hagyott bennem és barátainkban. Szívműtétjére készülve, nálunk volt az „utolsó vacsorán”, egy hétfői napon. Nagyon szerette az egyszerű, vásárhelyi paraszttételeket, többek között a felségem készítette

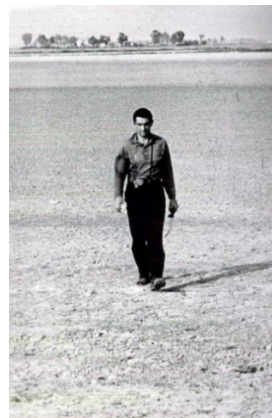
főtt, káposztás tésztát. Ezzel utoljára lakott jól. Előtte nem sokkal veszítettük el az első, szabadon választott polgármesterünket. Érezte, hogy hosszú útra készül. A kapuban így köszönt el tőlünk:

— Mit üzentek Rapcsáknak?

Másnap indult Debrecenbe, a klinikára, ahonnan már csak kihűlt, sokat szenvedett teste érkezett haza. Azóta is siratjuk.

*

Erdős Péter a vásárhelyi Bethlen Gábor Állami Gimnáziumban egy évvel járt előttem, és csak az órák közötti szünetekben találkoztunk, de szorosabb barátság ekkor még nem alakult ki köztünk. Akkoriban mindketten visszahúzódó, magányos életet éltünk. A Vásárhelyi Őszi Tárlatokon ritkaságszámban ment, hogy művészeti szakképzettség nélkül, fiatalnak alkotása jelenjen meg, de az ő nevével és festményeivel már hamarosan itt lehetett találkozni, amire fölfigyeltem. Tizenkilenc éves voltam, amikor első kísérletre kiszélesedett köztünk a máig tartó, elválaszthatatlan barátság. Akkor még egyikünk sem járt a vásárhelyi Pusztán és csaltam, kerékpározzunk ki. Ettől kezdve évekig együtt jártunk, ő festményvázlatokat készített, én néprajzi és szociográfiai gyűjtést végeztem.

Erdős Péter akvarellt készít a vásárhelyi Fehér-tó partján, Szent Tibor később a Fehér-tó kiszáradt medrében fényképet készít, az 1960-as évek elején. Egymást fotóztuk.

A másik rendszeres találkozási helyünk a mártélyi Művésztelep volt. Hét végeken, amikor csak tudtunk, ide kerékpároztunk. Péter egy régi halászladikját, én két vászonborítású, kétszemélyes kajakomat itt nyűttük el. A beutalt művészek már kiérkezésükre fogadtak bennünket. Évek alatt gyakran ugyanazok a személyek jártak ide, akik természetelvű alkotók voltak, és úgy kötődtek a gyönyörű tájhoz, mintha itt születtek volna. Hol az egyik, hol a másik barátunk szobájában hagytuk a fölösleges motyóinkat, hátul a kertben a kerékpárokat és kiveztünk.

Erdős Péter Mártélyon diófapáccal, vékony, hegyes fadarabbal vázlatot készít, Szent Tibor pedig írta, de figyelmét a fürdőzők vonják el, az 1960-as évek elején, amikor a természet büvöletében, sulyom terméséből készített „ékszerekkel” évekig úgy éltünk és élveztük a saját teremtette szabadságunkat, akár a vademberek.

Erdős Péter, mint homokszifinx az atkai homokparton, az 1960-as évek végén.
Szent Tibor a mártélyi élő Tisza homokpartján küzd az őselemekkel.

1970. szeptemberében és 1971. márciusában, leégett a városháza tornya. A rajta lévő rézlemezek annyira károsodtak, hogy cserélni kellett, de ezekből Péter többet elkért és hatalmas munkával járó vállalkozásba kezdett. Mozaikszerű domborművet kalapált belőlük, rajta híres vásárhelyi személyek portréi, a város címere és tájainak egy-egy részlete látható *Vásárhelyi testamentum* címmel. Ezt otthon nem végezhette. Midőn ősszel a fűthetetlen Mártélyi Alkotóházából elment az utolsó lakója is, Péter ideköltözött. Megszokta a viszontagságot és nagykabátban, embertelen körülmények között, egész télen dolgozott a lemezeken. Itt nyugodtan kopácsolhatott, senki sem hallotta, nem akadt, akit zavart volna. Amikor később a kész művet Szabó Iván szobrász barátunk meglátta, némi emberi, szakmai irigységgel úgy méltatta, hogy „jó bádogos barkácsmunka”. Ez az ítélet érdemtelenül rajta maradt, és mind az alkotójának, mind a városnak, a mű megvásárlójának évtizedek múlva sok kellemetlenséget okozott.

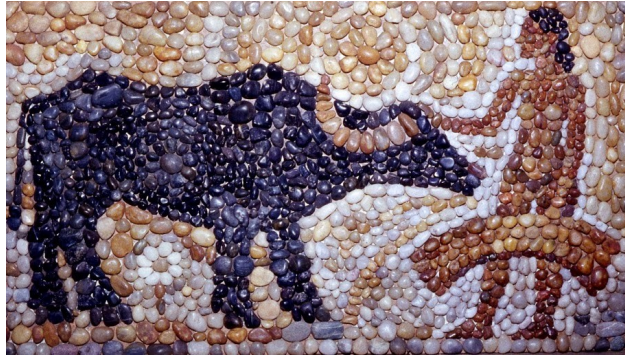
Eredeti változat, amelyben utólag fontos változtatásokat végzett

Mártélyi életformánk gyorsan követőkre talált. Hamarosan további kedves festőbarátaink csatlakoztak kirándulásainkhoz, akik Füstöz Zoltán vezetésével létrehozták a Mártélyi Ifjúsági Festőtábort, több jeles, korrektor művésztanár segítségével.

Hátul balra Fodor József, középen Erdős Péter, jobbra Fejér Csaba, elől két lánybarátunk a mártélyi holt Tiszán

Eljött az idő, amikor Erdős Péter párt választott magának és megnősült, de az új asszonnyal nem volt hova költözni. Nem régen adták át a Kollektív Műtermet, amelyben Péter is kapott egy kis műtermet. A fenntartó ideiglenes engedéllyel hozzájárult, hogy itt húzzák meg magukat. Én voltam Péter násznagya. Az esküvő után a nászszobának berendezett műterembe kísértük őket.

Erdős Péter „Lány bivallyal” c. kavicsmozaik-képén — amelyet 1970 karácsonyára kaptunk párommal — visszaköszönnek a tanyai kirándulásaink

Közben a Kollektív Műterem melletti, kertvárosi réten épülni kezdtek az emeletes, műtermes lakások. Ennek második blokkjában, Péter is kapott egy emeleti részt, ahol máig él és alkot. Évekig a Bibó—Galyasi baráti társaság itt is találkozott, így a képzőművészek könnyen befogadtak bennünket, írókat, költőket. Engem 1987-től a Magyar Népköztársaság Művészeti Alap Irodalmi Szakosztályába fölvettek, amely Művészeti Alapnak a képző- és iparművészeink szintén tagjai voltak, így én is hivatalos jogot nyertem a létesítmények használatára.

Az 1970-es évek végén Erdős Péter műtermében, balról jobbra: Imre Mihály tanár, Vas István költő, Barta Edit tanár, Szántó Piroska festő, Tóbiás Csilla, Mucsi Magdolna, Fenyvesi Félix Lajos költő, Szentí Tibor, fölötté Erdős Péter festő

1980. február 4-én Erdős Péter műtermében: balról:
Fülöp Erzsébet festő, Fejér Csaba és Szalay Ferenc festők és Szei Tibor

Akkor, kezdetben már sokan laktak itt, Kligl Sándor és Tóth Valéria szobrász házaspár, Fejér Csaba, Szalay Ferenc, Fodor József, Fülöp Erzsébet, Hézsó Ferenc, Samu Katalin és mások, ahogy folyamatosan cserélődtek a bérlők. A Kollektív Műterem társalgója a nap huszonnégy órájában rendelkezésre állt. Ahány művész, annyi napszakban dolgozott, a polgári időbeosztásban élőknek követhetetlenül, ezért bármikor odaérkeztünk barátkozni, mindig akadt társunk. A társalgó szilveszterekkor, tárlatnyitások után, egy-egy művész kitüntetésekor zsúfolásig megtelt és hajnalig tartott a hangulatos, sokszor játékelemekkel is gazdagított együttlét. Bár a sokasodó fiatal művésznemzedék szükségéből hamarosan elfoglalta a társalgót, az előtér, a tágas udvar máig, mindig rendelkezésre állt. Egyik színes összejövetelünk volt és maradt, amikor a három Tibor: Sonkoly, Erdélyi, Szei itt tartották a névnapjukat. Erdős Péter barátunk elmagányosodott, lassanként elmaradt, de minket a barátságunkon túl még az is összeköt, hogy egymás két-két gyermekének a keresztszülei lettünk.

*

A Fodor családnak édesapám volt a fodrásza. Fiukat, **Fodor Józsefet** még főiskolás korában ismertem meg. Csöndes, halk szavú, kezdetben zárkózott, rendkívül rokonszenves, barátságos fiú volt, aki már ekkor remek rajzokkal és festményekkel mutatkozott be. Ifjúként az egyik kiváló vásárhelyi mestere volt Füstös Zoltán. Természetes, hogy Vincze Ferencel mind a Bibó-, mind a Galyasi társaságba elvittük. A főiskola után Derekegyházra került rajztanárnak, ahová kezdetben kerékpárral járt tanítani. Az egyébként urbánus, polgári beállítottságú fiú nemcsak ismerkedett a tanyás tájjal, a paraszttal, hanem magába szívta azt az életformát, amelyet ezek a szorgos emberek éltek, ezért lett e témakörben később is hiteles a táj-, a munka- és az emberábrázolása. Első kiállítását Derekegyházán én nyitottam meg. Nem sokkal később Füstös Zoltánnal létrehozták a rövid időn belül országossá vált Mártélyi Ifjúsági Festőtáborot, amelyet József a haláláig, egyre gazdagabbá váló programokkal vezetett. Kérésére, a táborokban a vásárhelyi tanyák néprajzát és festőiségét színes diákon történt előadásommal sok éven keresztül mutattam be.

A derekegyházi kiállítás megnyitása 1981-ben

Fodor Józsefet hamarosan a vásárhelyi alkotóházak vezetőjévé választották. Műtermes lakást kapott a Kohán György utcai művésztelepen, és feleségével, Heller Zsuzsa asszonnyal ő vette át a Kollektív Műterem irányítását is. Valamelyik helyen gyakran találkoztunk. Miután 1980-ban családommal mi is a Kertvárosban kialakuló új lakótelepen, a Kodály Zoltán utcában kaptunk lakást, a gondozott, nagy kerttel rendelkező Kollektív Műteremben lévőekkel sokáig szinte napi kapcsolatunk volt. Azok a beutalt művészek, akik akár a Virág utcában, akár Mártélyon alkottak, ennek a szüntelenül elevenen nyüzsgő „műterem együttesnek” és kertjének időszakos vendégeivé váltak. Fodor ott lakott mellette, így napi munkája közben, vagy alkotásának befejezése után ide jött beszélgetni.

Ahogy a két mesterünk: Bibó és Galyasi meghalt, a régi társaságoknak a Kollektív Műterem vált az új találkahelyévé, amely barátsággal várta a fiatal, tehetséges alkotókat. Csakhamar Fodor József és Fejér Csaba helyettesítette elvesztett idős vezetőinket, a maguk fiatalos lendületével. A megszokott normákból is sok mindent áthoztunk és megőriztünk, de ezek az évek múlásával már emlékekké váltak. Sajnos, mindkét kiváló barátunkat korán elvesztettük, és egyelőre nem követték hozzájuk hasonló szervezők.

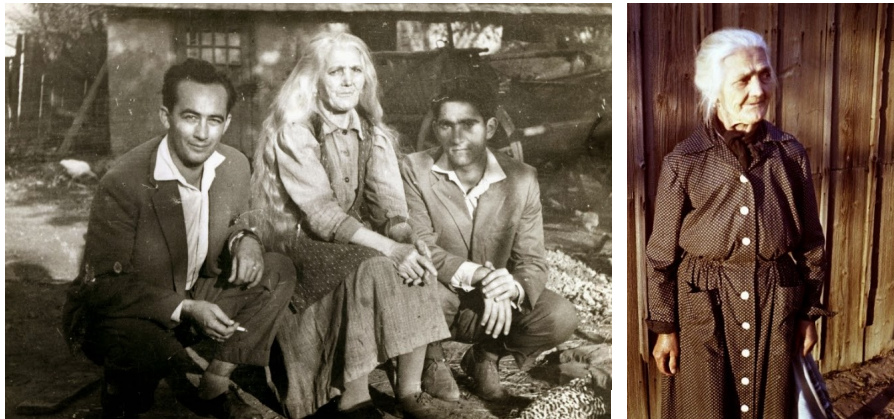
*

Kovács Mária, Vincze Ferenc műfordító barátommal együtt fiatal házasságunk idején „Mári” néni haláláig kísérője voltunk. Eleinte az idős, magányos festőnőhöz a neve napján jártunk. Ez is alkalom volt arra, hogy a művésztelepeken lakók, vagy oda épen beutaltak együtt legyünk. A ház végi kis szoba ilyenkor zsúfolásig megtelt. Később már Feri barátommal olyankor is elmentünk, amikor Mária festett, vagy elbeszélte életét, és a művészekkel, különösen Tornyai Jánossal való sok éves kapcsolatát. Egy szép kis olajképét sikerült megvásárolnom, amely a róla készült portréfilmben is szerepel.

Kovács Mária: *Téli udvar*. Olaj, papírdekli, 24x33,3 cm. A festmény hátulján Mária saját kezű írása: „1957 festete [így!] Kovács Mária”

Mári mindig nagyon kedvesen fogadott bennünket. Ahogy telt az idő, túl a 80 évén, egyre magányosabbá vált. Neve napjára egyre kevesebben mentünk. A kis parasztszobában már felöltözve, az ágyon fekvé fogadott bennünket. A Városi Tanács naponta főtt ételről gondoskodott róla, amelyet a Szék utcai Általános Iskolából hordtak. Sokat segített neki a háziasszonya. Próbáltuk még aktívabb korában rávenni, hogy lépjen be a Művészeti Alapba, járjon a művészek közé, akik szeretik és ragaszkodnak hozzá, jöjjön közénk, amikor a Virág utcai Alkotóházban, vagy a Kollektív Műteremben vagyunk, hiszen kora miatt is ő lenne az ünnepelt központi személyiség, de nem jött. Hol volt már az a világ, amikor a „Tornyai úr” mellett serénykedett, és megannyi országos hírvűvész vette őket körül. „Jankó” is elhagyta és érzékelt, hogyan süllyedt vissza abba a porig szegény világba, ahonnan jött. Szép sírjának emlékművéből még a kis bronzszobrocskát is ellopták. Azóta ritkán hallatszik megemlékezés róla.

Vincze Ferenc, Kovács Mária, Szei Tibor a Dohány utcai ház hátsó udvarán, az 1960-as évek elején. Csípője alá érő, dús ősz haja máig legendásan él szívünkben. Az utcán, a kapu előtt

Nagyon szeretetre méltó volt. Szóban megfogalmazatlanul,
a földben gyökerezett valamelyik ősanyánkat tiszteltük benne

Kovács Mária 1963-tól 1965 körüli éveikig, a Dohány utcai ház hátsó udvarában, a tyúkol előtt

*

Erdős János és felesége **Kolumbán Róza**, Erdős Péter barátom szülei voltak. A Zrínyi utcai házukban ismerkedtem meg velük. Két különböző vérmérsékletű ember volt. Közös bennük, hogy az országban, sőt Trianon után Erdélyben is néprajzi tárgyakat, különösen textíliákat gyűjtöttek. Mindkettő kiváló festőművész volt, Rózsika néni rajztanárként is dolgozott a leánylíceumban. János bátyám a Tornyai Társaságban alapító tag volt, majd titkári beosztást vállalt.

Harcolt az első világháborúban. Érdekes történetet meséltek róla. Mint jó festőt a csapatánál kiemelték a napi szolgálatból és a tiszteket rajzolta, festette. Egy alkalommal saját magának gyűjtve a témát, a táborból elkalandozott az erdőbe és besétált az ellenség előőrsé közé. A fegyveresek azonnal közrekapták és kísérsni kezdték hátra, a foglyaik közé, de közben leszállt a köd és eltévedtek. János bátyánk magyar csapata egyszer csak azt látta, hogy katonájuk egy sereg fegyveres ellenséget hoz a táborba. Azonnal körülvették és

lefegyverezték, így végül ők kerültek fogságba. Erdős János a „hőstettéért” vitézi rendet kapott.

Tájképei, csendéletei máig emlékezetesek. 1961-ben egy aktrajzát és egy grafikáját dedikálta nekem:

*

Kajári Gyula grafikus művész szomorú életúttal maga mögött, számkivetett és gyermekkorában megnyomorítottként, a „Fényes szellők” ifjú nemzedéke közül, sok lelkesedéssel és tenni akarással érkezett Vásárhelyre. Az akkor még virágjában működő Majolikagyárban tervező művészként dolgozott, miközben szüntelenül fontos elképzeléseket szőtt, és a közösségért dolgozott. Vásárhelyből, a paraszt Párizsból új Weimart szeretett volna létrehozni, mert megnyerő volt számára az a nagyon sok értékes adottság, az a megannyi fontos hagyomány, mindaz a történelmi, régészeti, néprajzi, művészeti és kulturális érték, amelyet városunk évszázadok során fölhalmozott és tékozzalgotott. Szerette volna ezeket összefogni és fejleszteni. Szüntelenül hadilábon állt a múzeumi vezetőkkel, akik az ő ítélete szerint nem éltek a lehetőségekkel és elképzelése szerint nem fejlesztettek. „Micsoda értékek veszttek itt kárba” — hangoztatta gyakran.

Nem egyszer Galyasinak a Zsigmond utcai lakása ablakán hajnalban bekopogtatott, amikor elindult a tanyavilágba témák után kutatni. Miklós bátyánk a börtönéve után minden váratlan keresésre összerendezte, arra gondolva, hogy ismét jöttek érte és elviszik. Amikor hálóingben, álmosan kinyitotta az ablakot, Gyula nevetve kérdezte meg: „Mi van, mester, nem döglött még meg?” Galyasi bosszús volt, de értette a tréfát, és mindig választékosan visszafelelt. Egyedül arra volt mérges, amikor — még 1956 előtt — Kajári, akár a legnagyobb szárazság idején is tanyai útjairól megtérve, nyakig sárosan beállított hozzá a múzeumba, és a két bakancsáról a parkettán szórta szét az öklömnyi sarakat, de Miklós értette a célzást és a benne rejlő tanítást, hogy minden értékért keményen meg kell dolgozni, nem elég az irodában a vendégeket fogadni.

Közben szinte harcot folytatott, hogy a hozzá hasonlóan nehéz anyagi helyzetben lévő, vagy kezdő fiatal vásárhelyi művészeknek legyen közös műteremgyüttesük, ahol egyénileg tudjanak alkotni, de a benne lévő társalgóban vitázni, szellemi tevékenységet folytatni. Sikerült a megvalósítás, igaz sokan segítettek benne, mivel egyedül senkit sem hagytak közösségi fejlesztést végrehajtani. A Kollektív Műtermet nem sokáig élvezte, hiszen az itt folyó művészet nem az ő világa volt, másrészt Kohán után megkapta annak Andrassy utcai

bérházi tetőterében kialakított műtermes lakását, így már nem volt szüksége arra, hogy máshová járjon.

Kajári, mint az a hozzá hasonló, nyomorúságos sorból fölemelt tehetséges sok fiatal, akit a kommunista rendszer tanított, hálás volt érte és darabig vállalta az ideológiáját. Csakhogy ezekben az évtizedekben került sor az addig egyénileg dolgozó parasztság vagyonának elvételére, a szövetkezetekbe történt terelésükre, a padláslesöprésekre, a „kulákozásra”, amely társadalmi átformálás odáig jutott, hogy tönkretették őket. Tanyáikat, iskoláikat, olvasóköreiket lebontották. Sok embert internáltak, a Pusztára kitelepítettek semmi nélkül, vagy valamelyik településen segédmunkásokként tengődtek gyárak, avagy üzemek alkalmazottjaiként.

Kajári Gyulának a haját is apám gondozta, így iskolás koromtól fogva haláláig ismertem és gyakran eljött hozzánk. Amikor otthagya a Majolikagyárat, kapcsolatunk baráti vá vált és több alkalommal meghívott magához. A lányom gimnazista korában modellt ült neki. Gyula az őszinte barátságunkért rajzaiból hálásan adományozott, később néhányat én is vásároltam tőle, amikor nagyobb anyagi bajban volt, mint mi. Beszélgetéseink során éreztem, az átélt és szerzett külterületi tapasztalatai alapján, hogyan változik társadalmi szemlélete. Miként nyílt szeme annak a világnak a sötét oldalára, amelyet korábban elfogadott, és meglátta, hogy az embertelen, és a rájuk kényszerített ideológia miként tette tönkre családok millióit. Pedig hónapokat töltött a Sztálinvárosi Acélművekben, és az ott tapasztalt serény munka megörökítésére hatalmas rajzaiból a Magyar Nemzeti Galériában kiállítást rendeztek, amely ekkor, fiatal tehetségek esetében nagy szó volt. A munkásábrázolást mégis abbahagyta, és képein megjelentek a fáradt, vergődő parasztcok, a károgó halálmadarakkal jelzett pusztuló tanyák, pléhkrisztusok ábrázolása.

Bocskoros, rongyos...

Ősz IV.

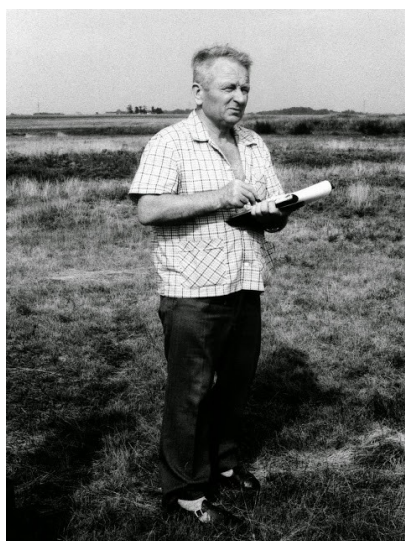

Pusztai este

Két fontos tapasztaltgyűjtő munkaterülete volt. Az egyik a mártélyi tanyavilágban, ahol egy idős parasztembernél lakhatott, a másik a vásárhelyi Pusztá mérhetetlen drámájával. Ezekben a világokban szívta magába az emberi sorstragédiákat, vegyítette gyermekkorában tönkretett lelkének tapasztalataival, és rajzai nyomán az emberi nyomorúság krisztusi mélységű szenvedését tudta ábrázolni.

Kajári Mártély és Mindszent határán, 1980-as évek közepén, a koszorú-halmi vaskeresztre mutat

Kajári Gyula az 1980-as évek végén, a vásárhelyi Pusztán,
Kardoskút határában rajzol

Szellemi, ideológiai érését is az a szociális érzékenysége alakította, amely születése óta rettenetes sorsa mögött rejlett, és amely máig hiányzik városunknak. A vásárhelyi városháza emeleti folyosóján látható 1956-os sorozata, vagy a balatoni ország szépe fiatal hölgy öngyilkosságba torkolló zaklatása, a társadalmi igazságtalanság legsötétebb bugyrait világította meg. Filozófiai mélysége az európai történelem és a magyar jeles személyiségek portréit rajzoltatta meg vele. A Démoszthenész rajzán a fizikai korlátozottságát legyőző emberben önmagát is megjelenítette. Műterme egyik végfalát Nietzsche-idézet dekorálta. Kodályt, Németh Lászlót, Széchenyit, mintaképeit többször megrajzolta. Kajári elvesztése örök fájdalom!

*

Csohány Kálmánt túlságosan fiatalon ismertem meg Galyasi lakásán, amikor még nem válhattam beszélő társává, csak hallgatója voltam. Erőteljes fizikumához hasonló hanghordozás tartozott. Gimnazistaként (1954—1958) még nem vettem részt azokon a kiskocsmai, főleg a Bandula kisvendéglőben folytatott beszélgetéseken, amikor Kálmán bátyám figyelte az ott megjelenő arcokat, az akkor még meglévő lovas fuvarozókat, akik

alkonyatkor a hajnaltól elvégzett kemény munka után betértek, és pótolni igyekeztek a verítékezve elveszített folyadékmennyiségüket. Ők is a gorkiji *Éjjeli menedékhely* mélytengeri lényei voltak, különös figurák, akiket nem egy grafikáján megörökített. Az bizonyos, hogy amikor Kálmán beszélt, ital helyett mi az ő szavait ittuk, főleg a hosszú kerékpárutakon.

Valahonnan mindig került neki kölcsönbicikli. A hangulatunktól és az időjárástól függően, hol Mártély felé, hol pedig az atkai úton indultunk el. Kedvenc útja volt a magas tiszai gát koronáján végig haladni. Ezek az utjaink sohasem voltak versenytúrák. Akkor még a tiszai gáton nyeregtetős tanyaépületre emlékeztető rőzsekazlak sorakoztak az árvíz elleni védekezésre. Ezeknél gyakran megálltunk. Figyeltük a bennük költő kismadarakat, majd tovább haladva a mentett réten, vagy az ártéri kubikgödörökben lestük a természet szüntelen változó, örök titkait.

Írnom sem kell, hogy a kirándulásaink végső célpontja mindig a Sas-ér volt. A sűrű fészkelő helyként álló ősfák melletti tágas réten táboroztunk. Itt folytak a hosszú beszélgetések, az igen szerény koszt elfogyasztása, amely inkább a régi kubikusok eledelére volt hasonló, mint arra, amelyet a 20. századi értelmiség megérdemelt volna. Igaz, zömében ezek a művészek nem idomultak az akkori politikai elvárásokhoz, így nem is gazdagodtak meg.

Képsorozatam Csohány Kálmánt örökítette meg egyik tiszai kirándulásunk során

Őt a művésztelepre sohasem kísértük, oda lakni és rajzolni járt, amely a magánügye volt. Szerencsére méltó párt hamarosan Vásárhelyen talált magának. Kálmán halálhíre úgy hatott, mint amikor egy óriás szobrát méltatlan kezek ledöntik és dőngve esik a porba.

Rezgései Vásárhelyig terjedtek, és máig a zsigereinkben hordozzuk, akik még élünk, és kapcsolatunk volt vele. Kedves feleségével, gyermekeivel barátságot tartunk.

*

Pató Róza fiatal szobrászt szintén Galyasinál ismertem meg. Máig kiállító művésze a Vásárhelyi Őszi Tárlatoknak. Ki Ő? Így írtak róla:

„Operaénekesnek készült, szobrász lett belőle. Reggelente Kodály Zoltánnal úszott a Lukács fürdőben, és a XX. század legjelesebb művészeivel dolgozott, mulatott. Szabadidejében vitorlázórepülőzött és ejtőernyős ugrásokat tett, aztán ment a boncterembe szélesíteni ismereteit az emberi test anatómiájáról. Egy modern nő. Pató Róza szobrászművész [2013] október másodikán lesz nyolcvan éves...”

Nálam hat évvel volt idősebb. A gimnáziumi éveim végén, és Óbudáról hazakerülésem időszakában ismertem meg. Örök barátokká váltunk. Máig, minden Őszi Tárlatra bead egy-egy kis bronzművét és eljön a tárlatnyitóra. Ilyenkor a fölkkavaró, régi emlékek hatására összeölelkezünk. Néhány érzelemtől átítatott mondattal földézzük a múlt egy-egy bennünket összekötő pillanatát, megtudakoljuk mostani különböző sorsunk haladási irányát, majd a megnyitó közönség soraiban elvegyülve és elkülönülve folyik tovább életünk, annak reményében, hogy a következő évi vásárhelyi művészeti megmérettetésen még újra találkozunk.

Róza nagyon sokat volt Vásárhelyen, és óhatatlanul találkoztunk Galyasi lakásában. Mivel mindhárman a természet bolondjai voltunk és maradtunk, gyalog jártunk a Sas-érbe. Akkor még, a mostani hájrétég helyett, a sok éves aktív sportolások következtében, az izmok érvényesültek rajtam. Már a Mártélyi Alkotóház festőművész beutaltjainál tapasztaltam, hogy gyakran megkértek, álljak nekik modellt. Róza, mint szobrász is fölfigyelt rám, és kedvesen közelítettünk egymáshoz.

Az élő Tiszán, a halászladikban váltogattuk a lapátot, míg közelebb kerültünk egymáshoz

A Tiszára jártunk, és a hosszú gyalogutak föl sem tűntek. A táj számtalan értéket bontott ki előttünk. Ezekről beszélgettünk, közben virágot gyűjtöttünk.

Senki se gondolja, hogy az ifjúság érzéki mámora kerített bennünket hatalmába. A kialakuló rokonszenv más párkapcsolatok során szerelemmé változik, és különösen manapság futva jut el a teljes beteljesülésig. Ez akkor és nálunk nem így működött! A mi barátságunk intellektuális volt és maradt, amely az azonos gondolkodás és érzésvilág összeméréséből adódott. Amikor Miklós bátyánk lefotózott bennünket az ártéri fűzfa tetején egymást átkarolva, szellemi kapcsolódást éreztünk, amely úgy ütött át a ruhán, akár a röntgensugár. Sohasem kellett levetkőznünk, hogy bőrünk érintkezzen, mert a hullámok nem a testfelületen születtek, hanem a lét legmélyéről eredtek és aurát vontak körénk.

Amikor Miklós bátyánk szobájában kettesben beszélgettünk Rózával, a művészetről, a benne rejlő harmóniáról, a lét kérdéseiről esett szó. Egy ilyen alkalomkor, elmélyült gondolatai közepette készítettem róla fotókat:

Azt mindketten világosan érzékeltük, hogy a más életstílus, a mi különböző világunk, a társadalmi adottságaink, az elkötelezettségünk családunk, lakóhelyünk és foglalkozásunk iránt nem egyeztethető össze, és a későbbi szakítás mindkettőnkben mély sebet hagyta, így pedig megmaradt egy vége-hosszanincs álom, amely akkor folytatódik, amikor ritkán egymásra visszaemlékezünk.

*

Szalay Ferenc egy-két alkalommal Bibó Lajos és Galyasi Miklós szobájában is találkoztam, de idős mestereinknél nem tartott ki úgy, mint mi. Másik világból jött, az itt talált földhöz ragadt „subások” életmódjához akkor még nem kötődött. Nehezen barátkozott. Már túljutott a vásárhelyi albérleten, a Kohán utcai műtermes lakásában alkotott és családot alapított. Amikor a Kollektív Műterem elkészült, oda többször átjött, de számára igazán akkor kezdődött az élet, amikor az öreg Késmárki molnár mártélyi szélmalomát, annak egész portájával együtt megvásárolta.

„A tanya” című dokumentumfilmet forgattuk, amikor meglátogattuk Szalayt a szélmalomában. Nagy Jócó főoperatőr, Szenti Tibor a szinopszis írója, Szalay Ferenc és Feledy Péter az MTV1 szerkesztő riportere. A harmadik kép Szél Sándor tanyáján készült

Szalay Ferenc a malomudvarban, állatai között

Különös világ alakult itt ki. Képzőművészek, filmesek, köztük Sára Sándor, Kósa Ferenc, Nagy Jócó, továbbá zenész és színész előadóművészek, a polgári rétegből orvosok, állatorvosok, jogászok, tanárok, és a környékbeli tanyai parasztok egyaránt fölkeresték. Idetelepült idős özvegy édesanyja, egy végtelen kedves, meleg lelkületű asszony, aki sokáig ellátta festő fia háztartását, és ahogy élettársai váltakoztak, a társtalan időszakokban oldotta gyermekének bekövetkező magányait. A vásárhelyi és mártélyi alkotóházak nyitott és szabad

folytatása volt ez a világ. Azt viszont senki se gondolja, hogy az ott megjelent, sokszor tolakodó kíváncsiakat befogadta. Mindenkit udvariasan kezelt, de nagyon sok emberrel távolságtartó maradt. Egyedül én sem mentem hozzá. Általában családommal, Fejér Csaba és dr. Kószó Péter gyermekorvos társaságában többször, egész napos vendégek voltunk nála. Feledhetetlen volt egy téli nap, amikor a hatalmas hóban, a szomszéd Széll Sada gazda szánkóba fogta lovait, és a határban délután futottak velünk a Tisza-gátig és vissza.

Az évenként megrendezett esti fogadásán zsúfolásig megtelt a jó akusztikával rendelkező malom. Császár Angéla gyakran adott elő, utána a bográcsokban főtt marhapaprikás vacsorára került sor. A legnagyobb ünnepség akkor volt, amikor színopszisom alapján Siklósi Szilveszter *Malomzene* címmel dokumentumfilmet forgatott a rendszerváltoztatás előtti években, és az elhangzott interjúkban kemény kritikák kerültek képernyőre. (A televízió 1986. szeptember 13-án mutatta be.)

Az egyik zenés összejeövetel résztvevői a szélmalom előtt

Szalay Ferenc Szőnyi István tanítványa volt. A főiskola elvégzése után még évekig hordozta mestere erős egyéniségének nyomait, majd a mártélyi környezetben egyre inkább váltott, és kialakította saját stílusát. Lehetett érezni, hogy szűkült az a kör is, akik rendszeresen meglátogatták. Utóbb már jókora komondorokat tartott a portáján. A kutyák őrizték a birtokát és záruló félben lévő világát, amikor napokig távolmaradt. Midőn az egyik komondorja belemart a kajában, csak annyit jegyzett meg, hogy „még a csontok is ropogtak”. (Később a kutyát vadással kellett lelövetni, mert veszedelmessé vált.) Saját nevelésű lovai az ügetőn díjakkal bizonyították értéküket. A lovak Feri fogadott „testvérei” voltak, „akiket” szeretettel gondozott. *Andalgót* meg is festette, majd a ló kimúlása után a szélmalom dombjába temette, más kedves állataival együtt, hogy közel legyenek hozzá. Egyszer elmondta, hogy legszívesebben ő is ide temettetné el magát, közéjük.

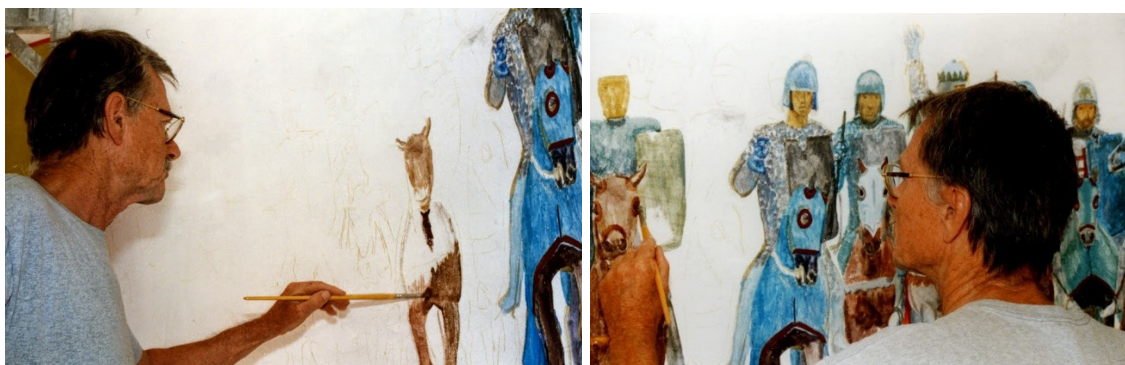

Andalgó (1986)

A kicsikó (1991)

Mivel Feri freskószakon végzett, mindig vágyott arra, hogy kapjon egy ilyen murális megbízatást. Ez akkor következett be, amikor a rendszerváltoztatás küszöbén Csete Györggyel elhatároztuk, hogy a győztes hód-mezei csata (és helytelenül nem „hód-tavi”, mivel nem a vízen, hanem a tó melletti mezőségen zajlott) számára emlékművet építünk. Kedves Barátunk, dr. Kószó Péter, aki akkor már az első szabadon választott Magyar Parlament tagja, városunk országgyűlési képviselője volt, a Szerencsejáték Alaptól pénzt kapott az emlékmű kivitelezésére. A középkori rotundát, honfoglalóink jurtáját és a népünk által a Tiszántúlon épített kerekólak formáját magába ötvöző szép épület belsejében Csete Ildikó a Képes Krónikából vonatkozó latin és magyar nyelvű, gótikus jellegű betűtípussal szöveget, míg Ferenc a csata jelenetét festette a falra. Sajnos, a rosszminőségű vakolat miatt, az egész leomlott és elveszett, ma felavatatlanul csak a György barátunk tervezte épülete szomorkodik a Szigetben.

Szalay Ferenc a hód-mezei csata megjelenítésén dolgozik

Szalay Ferenc Mártélyon élte át a kikényszerített szövetkezeti rendszert, a tanyák pusztulását, a környező jó szomszédok fokozatos elmúlását, míg végül ő is magára maradt. Mindezt az élményemet azért írtam le ilyen részletesen, mert ezek a festményeiben: egy-egy táj, személy, életkép ábrázolásában föl-föltűntek. Már csak azok ismernék, akik e korszakot átélték. Szalay Ferenc szomorúságunkra az időskorúak millióit sújtó, gyógyíthatatlan állapot rabságában tért meg a vásárhelyi katolikus temetőbe, a hősi halottak szomszédságába, a korábban maga választotta sírhelyre.

*

A vásárhelyi alkotóházaknak három olyan művész vendége volt, akik nemcsak néhány alkalomkor, egy-két héten át tartózkodtak itt, hanem évtizedekig hűségesen látogatták,

legtöbbet a Mártélyi Alkotóházban tartózkodtak, már-már itt éltek. Dömötör János múzeumigazgató statisztikája szerint, „csak” 1953—1972 között a következő festőművészek: Nagygyörgy Sándor 438, Csizmadia Zoltán 1735 és Novotny E. Robert 1784 napot töltött.

*

Nagygyörgy Sándort a Mártélyi Alkotóházban ismertem meg. Nyíregyházán született, de a család Hódmezővásárhelyhez kötődött, édesapja a tabáni református templom lelkésze volt az elüldöztetéséig. Sándor itt érettségizett, Szegeden tanári, Budapesten művészeti diplomát szerzett, mint festőművész, de Mártélytól hatvan éves korában bekövetkezett haláláig nem vált meg. A Tiszán szívta magába azt az életérzést, amelyről így vallott: „Mindig mélyen éreztem és átéltem azokat az eltéphetetlen kapcsokat, melyek élőlény mivoltunkban a társadalmi meghatározottságok mögött összekötnek bennünket a természettel és a létezéssel. A fényképezőgépet a festészet mellett, mint a vizuális kifejezés egy másik eszközét kezdtem használni, mert rá kellett döbennem arra, hogy az egyszeri természeti csodát az ecsettel nem tudom tetten érni...”

Mielőtt a mártélyi holtág partján ősszel bezárt az Alkotóház, ő akkor jelent meg, hogy az egyik fületlen műteremlakásban néha a csikorgó télig egyedül lehessen a természettel, szeretett folyójával, a kubikgödrökkel, az itt maradt madarakkal, őzekkel és szarvasokkal. Tanúi lehettünk Erdős Péter barátommal, hogy eleinte festett, azután festett és fotózott, majd a fényképezőgép óriási teleobjektívvel átvette nála a szerepet.

Nagygyörgy Ágnesnek édesapja emlékét megörökítő térplasztikája Mártélyon, a Faluház előtt, amelyet 2013. július 20-án avattuk

Rendkívül csöndes, nyugodt, kiegyensúlyozott ember benyomását tette rám, ahogy mosolygott. Egész évben nem láttam, ekkor már Budapesten lakott. Valahányszor találkoztunk, úgy üdvözlöttük egymást, mint aki tegnap búcsúzott tőlünk. Nem beszélt sokat, mi meg nem tartottuk föl. Pirkadatkor fogta a hatalmas állványt és a fényképezőgép apparátusát. Egyik vállára kapta és elindult. Végül rá kellett jönnöm, hogy itt nem élt egyedül. Magányos csak akkor volt, amikor a közelében mások tartózkodtak, de ahogy beelépett az őt körülölelő természetbe, ez ezernyi társa fölé emelte. Elfelelte a bal vállára, a szíve fölé nehezedő irtatlan súlyt, mintha az itt maradt kismadarak fogták, és szárnyaikkal emelték volna a magasba, hogy segítsék útján. Nem láttuk, hogy mikor tért haza, mivel szürkületkor mi is távoztunk, de akkor még gyakran nem jelentkezett. Az bizonyos, hogy gépében a filmszalag megtelt a természet csodáival, amit mi, a világ hétköznapi szerelmesei nem láttunk, nem ismertünk meg, csak az ő képeiről később láthattunk.

Feleségemmel 1971-ben Budapestre utaztunk, ahol az első Vadászati Világkiállítást néztük meg. Itt szembesültünk azokkal az I. és II. díjat nyert fotóival, amelyeken

dámszarvasok barcogását láthattuk az ártéri sziget rétjén. A kiállításra emberöltő távolságából már nem emlékezem, de Sándor fotói kitörülhetetlenül beleégtek agyam sejtjeibe. Amikor halálhírét vettem, az idő, amelyben addig, mint a természet egy másik dimenziójában élt, megállt vele. Bronzba merevült faágon madarak formájában talán évezredekig is őrzi emlékét, az egykori mártélyi halászfalu közepén.

*

Csizmadia Zoltán szintén a Mártélyi Alkotóház szerelmese volt. Csöndes, visszahúzódo festőként ismertem, aki kerülte azokat a művészeket, akik üdülni jártak ide, és naponta látogatták a csárdát. Ő is inkább Mártélynak a késő nyári, őszi — amikor az árvíz engedte — a tavaszi vendége volt. Nehezen barátkozott. Én is Erdős Péteren keresztül ismertem meg, aki akkoriban a mártélyi iskolában tanított. Naponta járt le a partra és Zoltán lassanként megnyílt neki.

Nem volt véletlen, hogy ez a fiatal, életerős ember bizalmatlan volt. Évtizedek múlva tudtam meg, hogy az 1956-os forradalomban és szabadságharcban tevékeny részt vállalt, és finoman fogalmazva, nem volt kegyeltje a Kádár-rezsimnek. Az alkotóházakba, különösen Mártélyra „festőként” járt R. Z. megfigyelő, aki étkezéseknél is az asztalra helyezte pisztolyát, nehogy váratlan támadás érje rejtőzködő munkájáért. Ismeretlen előttünk, hogy kiről, milyen jelentést készített.

Csizmadia Zoltán részben a tiszai holtág hangulatait örökítette meg tájképeiben, részben a környező, akkor még meglévő mártélyi tanyákat járta és ezeket festette. Addigi életművéből kiállítást rendezett a Tornyai János Múzeumban, amelyet a nagyváradi Tempfli József katolikus megyéspüspök jött megnyitni. Számomra a legemlékezetesebb maradt a hódmezővásárhelyi Emlékpont Múzeumban rendezett 1956-os kiállítása, amelynek fő témái között a pesti tűzharcoktól az allegorikus, megfeszített, szenvedő Krisztus-képekig a hazát védő hősöket, és az érte megtorlásban részesült, szenvedő embereket ábrázolta.

*

Novotny E. Robert festőművésszel Mártélyon találkoztam és tartós barátság kötött össze bennünket. Ekkor már idős ember volt. Túl jutott azon a korszakán, amikor a felületre vastagon hordta föl az olajfestéket. Mártélyon az olajtemperát alkalmazta. Erdős Péter elbeszélte, hogy a műterme tele volt borosüvegekkel. Kezdetben azt gondolták, hogy rabja az itálnak, de az volt a gyanús, hogy sohasem látták a parti halászcsárdában, vagy a boltban bort vásárolni. Kiderül, hogy mindegyik üvegben más-más színű és színárnyalatú olajtempera keveréket tartott. Az ifjú vásárhelyi festők egy része is ekkor kezdett érdeklődni a tojástempera használta iránt és készségesen elmagyarázta nekik a technikáját.

A mártélyi korszakában Emil bátyánk már kiszínesedett és képeiről egyre inkább eltűntek a sötét árnyalatok is. Gyönyörű, késő impresszionista tájképei feledhetetlenek. Semmi konkrét tájrészletet nem örökített meg. Képei olyanok voltak, mintha hoszú szempilláit sűrű rácsozatként leeresztette volna, és azon keresztül összemossa látná a tájat, ahol a konkrét tárgyak, fák vonalai harmonikusan egybeolvadnak a mindent elárasztó derűs fényözönben, amely egyszerre ábrázolta a partot és a vizet, az egész mártélyi tájat.

Azt gondolhatná az ember, hogy lelkileg kiegyensúlyozott volt, pedig gondokkal küzdött, mint Kajári, mivel az egyik lábát ő sem tudta természetes mozdulatokra használni. Kezdetben a felesége is eljött vele, néhány hetet férjével töltött, de visszament, azután már el sem jött. Emil bátyám sohasem panaszkodott, és nem a mi feladatunk volt személyes ügyekben kérdezősködni, csak hallomásból tudtuk, hogy egymással nem jöttek ki.

Novotny Emil életének utolsó éveiben egyre töbött volt Mártélyon. Különösen azokat a heteket szerette, amikor az Alkotóház kiürült, a nyári vakációzók is elmaradtak, és teljes nyugalomban átadhatta magát a természetnek, amelynek ő is imádója volt. Ha az olvasók

megfigyelték, a művészek zöme nem azért járt Mártélyra, mert emberkerülő volt, hanem azért, mert természetszerető. Nem voltak sohasem egyedül, mert rajtuk kívül mindig ott volt a Természet (így nagy kezdőbetűvel írva), amely végtelen sokszínűségével és változatosságával szüntelenül új világot adott az alkotóknak. Néha találkozott egy-egy halással, erdőkerülővel, rőzsegyűjtőgetővel. Bejárt Nagy István fafaragó művészhez szót váltani.

1975-ben Mártélyon lett rosszul. Behozák Vásárhelyre és itt halt meg. Emlékét a mentett oldalon felállított „Festődombon” tábla őrzi.

*

Szabó Iván szobrászművészt is Galyasi Miklós Zsigmond utcai lakásában ismertem meg. Nem volt nehéz megszeretni, hiszen rendkívül barátságos ember volt. Szocialista kötődése ebben az időben elvárás volt egy főiskolai tanártól, amelyet ő az erős szociális érzékenységével nem politikai, hanem empátiás humanitásból gyakorolt. Nem véletlen, hogy a magyar néptáncnak is aktív gyakorlója és koerográfusa volt, majd Nikolin Évát feleségül vette, amikor őt az 1956-os forradalmi eseményekben történt aktív részvétele miatt az oktatástól eltiltották, és megmentve őt a további üldöztetéstől is.

Kurucz D. István, Galyasi Miklós és mások ösztönzésére, a Képzőművészeti Főiskoláról nyári gyakorlatra rendszeresen lehozta tanítványait, és azokat a festőket, grafikusokat, akiket érdekelt az alföldi táj szépsége, vagy a vásárhelyi népszerűség, amely barátsággal fogadta őket. Ivánnak köszönhetjük, hogy a tehetséges fiatalok közül nem egy itt telepedett le, akik különösen kezdetben, amíg családot nem alapítottak, az alkotóházakat is rendszeresen megtöltötték.

Szabó Iván „szerelmese” volt a lovaknak. Ez az *Arab ló* (bronz, 1956. Bábolna), *Kinizsi* lovas szobra, (bronz, 1964. Nagyvázsony), a vásárhelyi köztéri *Játszó csikók* (bronz, 1971), továbbá a kisplasztikáiban, valamint művészi tárgyainak témaként fölhasznált díszítéseiben is megmutakozott. Nem véletlen, hogy Szalay Ferencsel életre szóló barátság fűzte őket össze. Szabó Iván, akár Feri barátja, rendszeresen lovagolt, amely számára sportot és az állatszeretetének példamutatását, valamint művészi ambícióinak kiteljesedését is jelentette.

Vásárhelyen kedvelte meg az agyagot, mint önálló szobrászati anyagot. Alkotásainak hordozóit a vásárhelyi fazekasok tányérjai és korsói adták számára a Majolikagyárban. Sírjeleit, emlékoszlopait fából faragta, de megmunkálta a követ, és bronzba öntötte megannyi alkotását. A ló mellett a madarak, a nőalakok voltak legkedvesebb témái.

Egy idő után annyi szellemi érték, alkotói ösztönzés kötötte Vásárhelyhez — Galyasinál az állandóan jelenlévő művészek, tudósok remek társaságot jelentettek számára, a munkájához minden támogatást megkapott —, hogy a Damjanich utcán házat vásárolt. Talán Kurucz D. István példája is befolyásolhatta, akinek szintén Pesten, a Százados úton volt műtermes lakása, jelezve, hogy kétlakiséggel is lehet alkotni, sőt több lehetőséghez jutni.

Szabó Iván rendkívül nyitott volt azokra a beszélgetésekre, amelyek Galyasinál, vagy az alkotóházakban folytak. Ekkor ismertem meg magas kultúráltságát, befogadóképességét olyan témákban, amelyeket kevésbé ismert, és végül a retorikai képességét. Remek előadó volt, és a párbeszédekben gyakorlott vitapartner. Előrehaladt kora választotta el tőlünk, akkori fiataloktól. Vásárhelynek nagy veszteség volt eltávozása, de a Tornyai János Múzeumban maradt alkotásaiban velünk él tovább, és még nemzedékeken keresztül hatni fog szobrász követőire.

*

Csete György Ybl- Kossuth- és Prima Primisszima-díjas építészt, valamint kedves feleségét, **Csete Ildikó** Magyar Örökség-díjas textilművészt Szalay Ferenc tanyáján, egy nyári malomzene alkalmával ismertem meg és kötöttem velük életre szóló barátságot. Két

közös érték volt és van, amely Györggyel összeköt bennünket. Őt a hajlított vázú, kúpos épületek kezdettől fogva foglalkoztatták. *A tanya* könyvemből megismert *kerekólak*, amelyek mint a nép egyik legősibb épületformái, mélyen hatottak egész termékeny és páratlan alkotói értékeire. (Lásd például az Ópusztaszeri Történelmi Nemzeti Parkban épített, csúcsos épületsorát és több más, hasonló építményét.) A másik érték hazaszeretetünk és magyarságtudatunk.

Csete György udvarunkba tervezett, nyílás előtt lévő tulipánbimbót sugalló épülete, a búbos kemencék és a kúpos kerekólak formaötvözetéből készült. Belül üres, kivilágítható, és a fény a lyukakon át az ég csillagképeit, pl. a Göncölszekeret vetítik ki.

Ildikó szitén a magyarság értékeinek újrateremtésén haladt. Önálló kiállításai, a Vásárhelyi Őszi Tárlatokon bemutatott gyönyörű textílképei, az ország megannyi helységében egyházi és közintézményekben fölkelhető gyönyörű függönyei, terítói, zászlói és képei százezrek szívét dobogtatták meg. Velük együtt terveztük korábbi lakásunkon a „Hód-mezei”-csata emlékmű megépítését.

Képek közös múltunk egyik szeletéből:

Ebben a Kodály utcai szobánkban terveztük meg az emlékmű megépítését és kifestését Csete György, Pető János alezredes, törzsfőnök, Katona Imre az ELTE Folklore Tanszék egyetemi docense és Csete Ildikó

György gyönyörű emléképilete félkész állapotban. Ildikó a Képes Krónikában található latin szöveget festi

Csete György kérte Eifert János fotóművészt, hogy a hódmezővásárhelyi Koszta kiállítás megnyitó ünnepségén, a két régi barátrol készítsen a kedvenc Koszta-képe előtt egy utolsó, közös fotót:

Tornyai János Múzeum, 2014. március 30.

*

Akikkel csak futó, vagy ritkán előforduló kapcsolataim voltak

Füstös Zoltán festőművészt még kisgyermekként, Galyasi Miklós Kinizsi utcai házában, a Műverme mellett kapott lakásában ismertem meg, ahová apám vitt el. 1947-től a régi pékház néhány helyiségében húzta meg magát feleségével, amint „háborús bűnösként” kiszabott fogságából a Nagyfai Rabgazdaságból kiszabadult. Elképzelhető, hogyan élt meg a háború után, megbélyegzettként, amikor festményt egyébként sem tudott vásárolni senki. Örült, ha kenyéradagját megkaphatta. Galyasi átköltözött a Zsigmond utcára, Füstös maradt a pékségnél, amelyet Lakó István pékmester működtetett tovább, így legalább dugva kenyérük mindig adódott.

Füstös Zoltán a Képzőművészeti Főiskolán Rudnay tanítványa volt. Balatonlelle születése, az ott szerzett szemlélete sem zavarta a vásárhelyi festőiskolához való kötődését. Városunk rögtön befogadta és megbízták a képzőművészeti szakkör vezetésével, amelyet

mesteri fokon gyakorolt. Olyan, később kiváló festőket indított útjára, mint Fejér Csabát, Fodor Józsefet, Hézsó Ferencet, vagy Erdős Pétert. A Mártélyi Ifjúsági Képzőművészeti Táborot Fodor Józseffel együtt alapították. A szakkörök megyei felügyeletét is rábízták, de politikai nézete miatt soha nem ismerték el.

A körtvélyesi holt Tisza-parton Füstös Zolán versenyt horgászott dr. Vozáb György kedves barátjával.
Jaj a legyőzöttnek!

Az 1960-as évek végefelé már az országba szivárgott néhány külföldön kiadott album, amelyekben a legmodernebb képzőművészeti irányzatokat mutatták be. Zoltán bátyánkat ezek a nyugati kísérletek megfogták és a lehetőségeinek határai mentén próbálkozott újítani. Érdekesekek voltak ezek a festményei, de igazán a realista művészetben volt otthon. A vásárhelyi római katolikus temetőben helyezték magányos sírjába, amelyben egy szebb világba való föltámadását várja.

*

Hanna Melánia (Mela) festőművészt is Galyasi Művermében, és Füstös Zoltán lakásán láttam néhányszor. Rendkívüli személyiség volt, pikírt humorával, óriási műveltségével. Legutóbbi kiállítását 2006. március 2-án, Szegeden, a Somogyi Könyvtárban nyitottam meg. Rövid részlet a beszédemből:

„Hanna Melánia a festészet és grafika igen sok műfajában dolgozott, a család miskolci ágánál még rézkarcát is őriznek. Vázlatait a Vekerdy család mentette meg, és egy mappában gondozza. Alkotott olajfestékekkel, temperával, vízfestékekkel és szénnel. Rangos kiállításokon, a Nemzeti Szalonban, a Műcsarnokban, a Velencei Biennálékon és Párizsban már az 1920-as és 30-as években szerepeltek és keltek el művei.

Témaválasztása is rendkívül gazdag volt. Festett ikonjellegű táblaképeket, bibliai és lovagkori témákat, városi és falusi életképeket, ruhatörténeti képeket, portrékat, karikatúrákat, amelyeken a fergeteges mozgás vagy az egyes figurák egyénisége lenyűgözően jelentkezett. Kiváló tájképeket alkotott, amelyeknek hangulatteremtő ereje magával ragadó. Életműve eredeti szint jelentett a huszadik század magyar festészetében.”

A vásárhelyi Vekerdy családnak nagyon sokat köszönhetett. 1972-ben halt meg és Pesten temették el. Sajnálatos, hogy az utókor nem a művészi értéke szerint ápolja emlékét.

*

Kohán Györgyöt szintén Galyasinál ismertem meg. Akkor már beteg volt. Magas szikár alakja, zord tekintete úgy hatott rám, mint a havasokban álló magányos fenyő, amely a többi óriás között a napfényért küzd. Csak a hallgatósága voltam, de Miklós bátyámmal se sok szót váltott. Kevergette a kávéját, felhörpintette, majd ment tovább. Korábban sokat voltak együtt, beépült a vásárhelyi értelmiségiek körébe. Galyasinak a még meglévő nagy könyvtárához Ex Libriseket rajzolt. Íme, az egyike:

Magyar-román kettős gyökere volt, amely egyéniségét, festőiségét, különösen a koloritását is meghatározta. Nagyon szerette és főleg életének utolsó festői korszakában gyakran használta a román nemzeti színeket: a kéket, sárgát és pirosat. Jó példa erre az a festménye is, amelyet apámnak adott fodrászszolgálatáért.

„Kenyérszélő” (az 1950-es évek második feléből)

Apámmal két év különbséggel közel egyidősek voltak. Szent József szobafestő nagyapám a Kinizsi utcán lakott, szemben a Reisinger pékséggel, Galyasi Művermével. Itt ismerkedtek össze apámmal, és Kohán élete végéig tartotta a kapcsolatukat. Kohán kiszolgáltató életében gyakran fordult segítségért a hozzá hasonló szegényekhez is. Egy alkalommal apám szintén kapott tőle egy kérő levelet:

1967. IX. 2.

Kedves Szentfi! Kt!

A munkáimhoz szükséges anyagokat
 Kaptam utárvétel- ezét kénytelen vagyok
 adda kétni hogy 2-300 forint legyen jó hozzám
 eljuttatni - Azután belátható időm belül
 nem fogom háborítani - De most mellem is
 gondot okoz - az anyag kivételése.
 Holnap - Kedden teggel 8-9 óra között várom.
 Tisztelettel híve: Kohán

Szomorú, hogy egy festőóriást a társadalom nem karolt föl legalább olyan szinten, hogy magát eltartsa. Az a népréteg, amelyik tehetősebb volt és lehetősége nyílt képvásárlásra, ritkán kereste meg, mert számára szokatlan volt széles, nagyívű ecsetkezelése, tömör ábrázolása, gyakran sötét tónusai.

Térjünk vissza a *Kenyérszelő* c. festményéhez. Ez a téma nagyon kedves volt neki. Évtizedeken át többször megfestette, legalább öt változatát ismerem. Előbb learatott búzamező tájképe volt, ahol a tarlón a kévét már keresztbe rakták. Az egyik tövében készítette a menyecske a kihozott ebédet, mellette korsó hideg víz állt az arató munkásoknak, és neki látott a kosztot előkészíteni.

A tájkép évek során redukálódott eköb életképpé, majd szinte portrévá változott. A háttér már kevésbé kidolgozott, bár megmunkált, csupán a nő maradt mint fő téma. Őt sem rajzolta ki anatómia pontossággal. A kenyeret tartó balkézfejnek elől öt ujját láthatjuk, a hatodik, a hátul lévő támasztó hüvelykujj nem látszik. Ez semmit sem von le a kép értékéből, ahogy Csontvárynál is lehet háromlábú lovat látni, hogy csak egyetlen példát említsek. Ezt a „hibát” inkább a kép modellje észrevételezte, aki nem volt más, mint Török Imréné, Kovács Margit gazdaasszony, a *Parasztvallomások* c. monográfiám kiváló vallomástevője és parasztverselője, akinek a második világháborúban meghalt a férje és nehéz körülmények között nevelte gyermekeit. Rengeteg munkát vállalt értük, így a modellkedést is. Sokáig nézte a szobánk falán elhelyezett képét, meghatódva. Ezt a változatát ő sem ismerte.

A kép alkotásának pontos dátuma nemcsak azért ismeretlen, mert azt nem jelezte rajta, hanem azért sem beazonosítható, mert a sarokban tucatnyi elkészült, összetekert festménye volt — ahogy apám visszaemlékezett az ajándékozásra —, és taláalomra kihúzott egyet közülük, majd átadta. Bizonyos, hogy nemes gesztus volt, mert a kép már akkor jóval többet ért, mint apám nála végzett, kitartó munkája.

Kohánnal való találkozásom Galyasinál szintén az ő nehéz gondjai körül folyó beszélgetésből állt, miközben sok cigarettát fogyasztottak, és ez később mindkettőjüknél meg is hozta szörnyű fizikai rombolását. A Kossuth-díjat nagy betegen már csak akkor kapta meg, amikor mindenki tudta, ő is érezte, hogy az életéből kevés van hátra, így az ünneplését élvezni sem bírta, és használni sem az érte kapott, megérdemelt jutalmat.

*

Kurucz D. Istvánt is Galyasi Miklós Zsigmond utcai szobájában ismertem meg. Mivel neki a Tükör utcán saját háza volt, benne kialakított műteremmel, majd Pesten, a Százados úton műtermes lakása, meglepő volt számomra, hogy Dömötör János mégis azt találta, hogy 1953—1972 között 217 napot töltött itt, az alkotóházban. Az bizonyos, hogy nemcsak mély családi kötelékével vonzódott Hódmezővásárhelyhez, szülővárosához, hanem

szellemi, lelki kapcsolata is változatlanul megmaradt. Nem véletlen, hogy városunk díszpolgári kitüntetéssel ismerte el azt a sok társadalmi szervező munkát, amelyet értünk végzett. A Vásárhelyi Őszi Tárlat létrejöttében tevékeny részt vállalt, arról nem is beszélve, hogy a tájhoz kapcsolódó festményei egyetlen helyi kiállításáról sem hiányoztak. Most, hogy a szintén kiváló festőművész: Kurucz István András jóvoltából édesapja születésének 100. évfordulójára emlékeztünk, az Alföldi Galériában, a gyűjteményes kiállításán fájó szívvel tapasztalhattam, hogy az évenkénti seregszemléken mennyire hiányoznak alkotásai, amióta nincs köztünk.

Kútnál (1959)

Vásárhelyi tanya (1990 körül)

1980-ban hét évi Szegedre bejáró munkámnak kívántam véget vetni, hogy többet tudjak itthon, a családommal lenni. Előtte való évben jelent meg első könyvem, *A tanya*, amelynek ismeretében az akkori Városi Tanácsnál Kurucz D. István javasolta, hogy próbáljanak nekem valami állást szerezni a múzeumban, de az, az ilyen irányú képesítesem nélkül nem volt megoldható. Viszont a tanyakutatás és a mezőgazdaság valahogy összefüggésbe hozhatóvá vált, így több áttétellel, és mások segítségül hívásával, az Állategészségügyi Főiskolai Karon kaptam állást, amely ideiglenesen megfelelt. Ettől kezdve István bátyámmal többet találkoztunk. A negyedszázados korkülönbség, és a más jellegű életforma miatt tartós és komoly kapcsolat nem születhetett köztünk.

A Kincses temetőben Nagy Jocó operatőr barátom bal oldalán fekszik a város díszparcellájában, majd mellette Fejér Csaba következik. Jó társaság van együtt abban a világban is, ahová elköltöztek. Sírjaikat egyre gyakrabban látogatom.

*

Németh József festőművésszel a Kollektív Műteremben találkoztam néhány alkalommal, majd különböző városi kulturális programokon. Csöndes, kevés beszédű embernek ismertem meg. Örömömre szolgált, hogy eljött a Németh László Városi Könyvtárba, amikor az első irodalmi bemutatkozásom volt: „Merítettem a vásárhelyi tanyák mély kútjából.” 1976. okt. 26. (Fenyvesi Félix Lajos költő vezette, közreműködött: Farkas László szavalóművész és a Bethlen Gábor Gimnázium tanulói.)

Balról Imre Mihály gimnáziumi magyar tanár, középen Németh József festőművész, jobbra Szent István, a Városi Könyvtár olvasótermében, az első irodalmi estemen, 197?-ban

„Mindig magamnak festettem” címmel Nagy József (Jocó) a Magyar Televízió főoperátora, a szinopszisom alapján portréfilmet készített róla. Ekkor már nagyon beteg volt, de kamera elé ült és beszélt nehéz, hányatott életéről. Kiváló felesége — kórházi munkatársam — nagy szaktudással és megható szorgalommal ápolta, gondozta. A film remekül sikerült, de bemutatását késő esti időpontra tették, és nem kapott kellő szakmai visszhangot. Ekkor a vásárhelyi festőiskola még mindig nem tartozott a kedvencek közé. Németh Józsefnek azóta a városházánk Díszterme előtti jókora előtérben állandó kiállítása van, ahol miniszterek, tudósok, művészek naponta találkozhatnak vele. Hatalmas kárpitja, amelyen allegorikusan egy csodálatos édenkert megannyi élőlénye és emberpárja látható, a helyi Gyarmati Dezső Sportuszoda belső falán ékeskedik, ahol naponta sportolók százait állítja meg.

Milyen kiszámíthatatlan a sors. Rövid időközzel a festő és az operatőr a vásárhelyi Kincses temető díszparcellájában, Jocó jobbján, egymás mellett nyugosznak.

*

Csikós András szelíd, csendes ember volt, aki egy kishomoki tanyából indult kiváló festő tehetsége révén, pályájának gyors fölemelkedése felé. A tanya portáján kialakított kis műtermében még megfordulhattam. Kezdetben ő is rajztanárként kereste kenyerét. Tanított Mindszenten, majd szabad foglalkozású festőművészként megannyi képének rendszeresen helyt adtak a vásárhelyi kiállító termek, így az Őszi Tárlatok is. Világot látott ember volt, aki más kulturák értékeit gyakran kereste. A Csendes-óceán szigetvilágától az Amazonaszi esőerdőig több egzotikus tájjal megismerkedett. Nagy András János utcai, egyéni ízléssel berendezett, műtermes házának udvara a maga ápolta botanikus kertjelleget őrizte. Korai halála nagy vesztesége nemcsak a vásárhelyi, hanem a hazai festőművészetnek is.

*

Fülöp Erzsébet festőművészt kiállításokon és Erdős Péternél ismertem meg. Amíg családommal az Oldalkosár, majd a kertvárosi Kodály utcában laktunk, gyakori vendég volt nálunk, majd a csúcsi városrészbe költöztünk. Megnőtt a földrajzi távolság közöttünk és ma csak kiállításokon találkozunk.

Sokat beszélgettünk a munkásságáról, az egyéni tárlatairól, a Vásárhelyi Ősz Tárlat esélyeiről, jelentőségéről. Nagy örömmre szolgált, amikor könyvet írt Kovács Máriról, és a

fölajánlott fotóimmal segíthetem. Erzsike visszahúzódó, magányos alkotóvá vált, de emberszeretete sugárzik a Mári kötetéből is.

Egyéni szemléletet és festészeti értéket tudott létrehozni, amelyben az orosházi, vásárhelyi embereket, a Pusztát és tanyavilágot, az interieurokat, virágokból és tárgyakból alkotott csendéleteit az utóbbi években mind inkább fölváltották a biblikus hitvallását földi zarándokként festett alakokkal, de szinte látomásszerűen ábrázolt, gyakran nagyméretű festményei, amelyek a tárlatokon önálló, nagy teret hoznak létre és kívánnak meg a bemutatásukhoz.

*

Hézsó Ferenc festőművészre a kiállított alkotásai alapján figyeltem föl, majd a Kollektív Műteremben kezdődött a kapcsolatunk. Őszintén be kell vallanom, hogy eleinte kételkedéssel fogadtam Feri stílusát, az erős, tiszta színekkel, finom vonlakkkal való képépítkezését. Ahogy fokozatosan elérkezett hozzánk a 20. század megannyi modern festészeti irányzata, és szemem kezdte megszokni, agyam befogadni ezek legvonzóbb stílusait, Hézsó munkái úgy kerültek hozzább egyre közelebb. Elindult bennem alkotásainak átértékelése és befogadása, oly annyira, hogy első fölkerésére: 1988. ápr. 11-én, a Hódmezővásárhelyi Állami Tangazdaság Tanácstermében (Serháztér u. 2.) megnyitottam a kamara kiállítását. Azóta néhányszor műtermében is jártam. Valamennyi képzőművészeti tárlaton és a jelentősebb városi kulturális eseményeken találkozunk.

*

Probszner János keramikus a főiskola elvégzése után reményekkel és célokkal teli érkezett Vásárhelyre. A kerámia minden formájában, az ősrégészeti leletektől a népi fazekasságon át, a modern iparművészeti alkotásokig, mindkettőnkre termékenyítő hatással szolgált, így könnyű volt egymásra lelni. Jánossal sokat találkoztunk és beszélgettünk, vitatkoztunk a kerámia jelenéről és jövőjéről. Őt nagyon érdekelték a helyi népi hagyományok, benne valamennyi kézműves termék. Egy szépen faragott borotvatokot csere útján meg is szereztem tőle.

Szellemi követéssel ott voltam annál az emlékművénel, amelyet a belvárosi Szentháromság római katolikus templom udvarán, a lebontott kereszt helyén megálmodott három kerámiaoszlopában. A régi bődönök, fazekak mintáját korszerűen átformálva, darabokból építette föl a magas térplasztikát és elmondta, hogy belső falukon írásos emléket hagyott az utókorra; azok számára, akik megérik az atomháború végét, és romokban bár, de a törött cserepek belsejében megtalálják az utókornak szánt üzenetét. Szerencsére, eddig nem került sor az elolvasására.

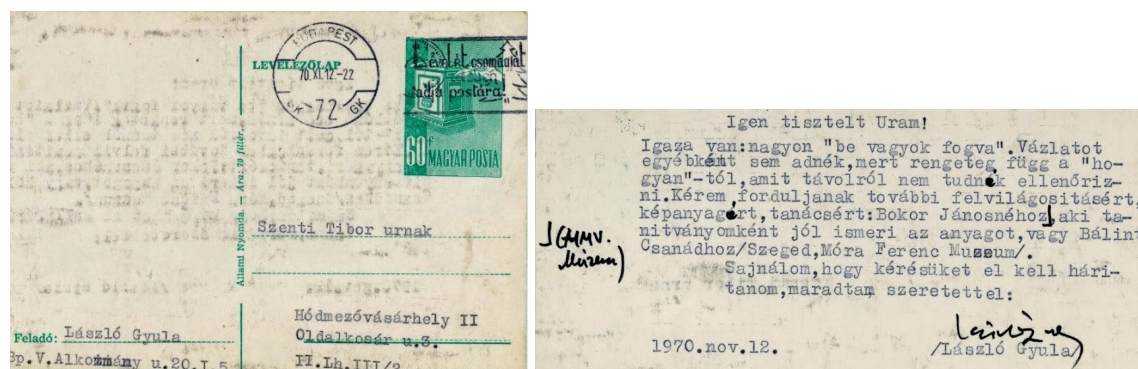
János körül valahogy szűkült az a világ, amelyet Vásárhelyen kívánt fölépíteni. Akkor már itt volt Fekete János, Végyári Gyula, Kajári Gyula, akik szakmai elismerésben megelőzték. Úgy döntött, hogy városunkat végleg elhagyja. Kecskeméten telepedett le, ahol hamarosan az új kerámiaközpont vezetőjeként megtalálta kibontakozási lehetőségeit. Távozása után a kapcsolatunk végleg megszűnt.

*

László Gyula régészprofesszorral is Galyasi Miklósnál találkoztam, és rendszeresen a vásárhelyi TIT-előadásain. Ittam a szavait és általa ismerkedtem meg az ősi lovas nomád sztyeppe népek kultúrájával, keveredésével, a honfoglalás-kori magyar népesség és az általa álmodott „kettős honfoglalás” elméletével. Mindig barátságos volt. Amikor a szakmájáról beszélt — és ez minden alkalommal bekövetkezett, amikor Vásárhelyen találkoztunk vele, különösen azokban az években, amikor a közelben honfoglalás kori ásatásokat végzett —, olyan beleéléssel tanított őseinkről, hogy percek alatt álom nélkül visszatértünk hozzájuk.

Ugyanakkor megőrizte szakmája és emberi értékeinek rangját. A fiatalabb nemzedékkel nem tegeződött, mint a művészek legtöbbje, holott ismertük és tiszteltük kiváló rajzkészségét és remek történelmi képanyagát. Szakmailag bizalmatlan volt az „amatőrökkel” szemben. Engem annyira megfogott a honfoglalás korából föltárt tarsolyokon megmaradt gyönyörű fémlemezeken díszítése, hogy elhatároztam, fölkérem a professzor urat, az ismert motívumok alapján tervezzen nekem egy önálló lemezrajzot. Akkoriban ez a hagyományörzés még nem volt divatban, sőt, minden „magyarkodást” nacionalizmusnak bélyegeztek, de ez engem hidegen hagyott.

Erdős Péter éppen ezekben az években dolgozott a vörösréz lemezeken és készítette jobbnál jobb portré domborításait. Kérésemre elvállalta, hogy ha László Gyula küldi a rajzot, ő szívesen elkészíti. 1970 őszén levelet írtam neki, azt is említve, hogy a domborművet művész ember készíti el, akit ő is jól ismert. Novemberben megérkezett a professzor úr írógéppel írt válaszelevele:

Elkeseredtem és szomorúvá váltam. Mindjárt az jutott eszembe, hogy nemcsak én maradtam szegényebb egy kiváló tudós és művész szellemi értékével, hanem mindazok is, akik tisztelték őt és művészetét, mivel úgy értesültem róla, hogy hagyatékában nem találtak ilyen jellegű egyéni alkotására. Még néhányszor előadásain találkoztunk, de Galyasi halála után nem jött Vásárhelyre, vagy nem jutott tudomásunkra. Emlékét megannyi könyvében és szívemben nagy tisztelettel, szeretettel őrzöm.

*

Akikkel csak érintőlegesen találkoztam,

de csak néhány emlék fűződik hozzájuk. Ezek miatt szégyelleném, ha nem írnék róluk. Hódmezővásárhely az emberi sorsok, alkotó fantáziák és találkozások szellemi vegyítő tégelye — ahogy ezt Németh László pontosabban megfogalmazta — éppen úgy volt, mint a habfürdője, ahol megtört, megfáradt személyek, elzárkózók, kalandvágyók, megújulásra, társra, értékekre éhesek megfordultak, amint az eddigi emlékezéseimből is kitetszik, de rám, esetleg másokra sem hatottak, bár jóllehet évekig, esetleg életük legnagyobb részében itt tartózkodtak, de buborékuk bennem elpattant és legalábbis nem hagytak mélyebb nyomot.

Lelkes Istvánnal máig tartom a kapcsolatot. Még Bibónál és Galyasinál, ritkábban a Kollektív Műteremben találkoztam vele néhányszor, de e társaságokból elmaradt, vagy olyankor járt egyedül, amikor a közösség nem volt együtt. Ha ritkán még találkozunk, mindig kellemes perceket, órákat töltünk; élvezem humorát, értékelem rendkívül sokoldalú tudományos és művészeti fölkészültségét, kiváló előadásait, de a magánéletünkben közelebbi barátság nem alakult ki közöttünk.

Gábor Móric bátyámra örömmel emlékezem. Galyasinál néha találkoztunk. Úgy tudom, hogy Miklósnak szögről-végről távoli rokona volt. Kellemes benyomást tett rám az idős ember, aki mindig mosolygott, néhány kedves mondata mindekihez, így hozzám is volt,

pedig dédunokája lehettem volna. Rövid ideig maradt köztünk, sietett vissza a Virág utcai Alkotóházba dolgozni. Finom kis rajzai, képei a Tornyai János Múzeumba is eljutottak.

Z. Gács György főiskolai tanár, kiváló iparművész, Fejér Csaba egyik mestere volt, aki szívesen járt a Mártélyi Alkotóházba, ott több alkalommal találkoztam vele. Nagyon udvarias volt, de magányos, talán ezért is jött Mártélyra, hiszen itt aligha gyakorolhatta művészetét olyan szinten, ahogy Budapesten. Kihozta támlásszékét a hosszú épület előtti terraszra és elgondolkodva órákig abban ült, figyelve a hatalmas nyárfák suttogását.

Magos Gyula festőművész már súlyos cukorbetegséggel élte az életét, amikor Galyasinál megismertem, de rendszeresen járt mindehová, ahol művészek találkoztak. Kedves, kellemes modorú ember volt, aki Szegeden a művészeti középiskola tanáraként is oktatott. Rendkívül nyitott volt a világra. Vásárhelyt, az itteni művészközösséget nagyon szerette, sokat járt Mártélyra is. Ami szomorú volt, látni betegsége gyors előrehaladását. A kötelező diétáját és gyógyszeres kezelését nem tartotta be, sőt élvezte, ahogy véérének cukorszintje emelkedik, és ettől eufóriás állapotba kerülve, egy „szébb világba” jutott, mint, amelyben élt. Sajnálatos, hogy idő előtt el is veszítettük.

Rajki László (balról) orosházi-szentendrei szobrász kiállítását nyitom meg a Medgyessy Teremben. (1980. júl. 12.) Jobbról: Magos Gyula festőművész

Samu Katalin bevehetetlen várként magasodott számomra. Östehetség volt, amelyet a Képzőművészeti Főiskolán magas művészetté formált, de mélyen az anyaföldbe gyökerezett gazdacsaládi múltjából fakadt elhivatottsága, amely elsősorban az állatokkal kötötte össze. Pedig nagyon szép emberábrázolásai bizonyítják, hogy a szakmát alaposan elsajátította, és kiváló rajzaival, szobraival kortársai között országosan is helyet követelt magának.

Érzékeny lelkülete nehezen viselte el a csalódásokat. A lelki és szellemi ütközéseket nem tudta megfelelően hártani és földolgozni. Szülei után elveszítette nővérét is. Családot nem alapított, barátai többnyire elpártoltak, és ő is kerülni kezdte az embereket. Kezdett elmagányosodni. Eleinte az állatok mintázására redukálta alkotóerejét. Elhagyta Kohán utcai műtermes lakását és a Dáni utcában, kertés házba költözött, ahol olyan állattartásra rendezkedett be, mint amit gyermekkorában a tanyán átélt. Kecsekevägásaiból én is gyakran vásároltam. Többkerekes tolókosiba kényszerült, amellyel a városban közlekedett. Darabig terményeivel kijárt a piacra, majd csökkenni kezdett a járatainak száma és útjainak hossza. Az alkotásról végleg lemondott, ágyba kényszerült és meghalt. A feledés egyelőre legyőzte emlékét, de a ránkmaradt, széthagyott életműve előbb-utóbb visszautat talál a megérdemelt helyére.

Redő Ferenc és **Vörös Rozália** művészházaspárt együtt kell említenem. Budapesten, a Csanády utca 5. szám alatt éltek le életüknek azon részét, amelyet nem Hódmezővásárhelyen töltöttek. Szüleim korabeli alkotók voltak. Sokat találkoztam velük Galyasi Miklósnál, ahol nagyon gyakran megfordultak. Amikor Vásárhelyre jöttek, a Virág utcai Alkotóházban laktak és alkottak. Akik ismerték őket, egyértelműen Rozáliát tartották

tehetségesebbnek. Ő a festészetről a gobelintervezésre váltott, kiválón megtanult szőnni is, és gyakorivá vált, hogy Ferenc megrajzolta, felesége megszötte közös alkotásukat.

Fiatalként nem tudtam velük megfelelő emberi kapcsolatot kialakítani. Nyilvánvaló volt, hogy korom miatt ők sem tartottak arra igényt, hogy szellemi társként kezeljenek. Ami szomorú volt a szoros Galyasi—Redő—Vörös baráti kapcsolatban, hogy 1956 után Miklós bátyámat pesti lakásukban fogták el és vitték börtönbe. Galyasi élete végéig kételkedő maradt, és nem tudta megemészteni, miért éppen ott, és akkor vették őrizetbe, amikor náluk vendégeskedett? Fölmerült benne a megválaszolatlanul maradt gyanú, hogy ki adhatta föl? Az bizonyos, hogy ez a történet a barátságukat befolyásolta, mert Galyasi szabdulása után többnyire csak hírüket hallottam, de Miklós lakásán többé nem találkoztam velük.

*

Csupán fölsorolásként említhetek még sok nevet, akikkel szintén Galyasi Zsigmond utcai szobájában találkoztam, de velük értékelhető, vagy emlékezetes kapcsolatom nem alakult ki, legtöbbször csak egy-két óráig láttam, bár Miklós bátyámnál a vásárhelyi tartózkodásuk során sokat megfordultak, vagy városunkban le is telepedtek. Ők a következők voltak:

Borbás Tibor és **Forgó Margit**, **Göbolyös Gyula**, aki rengeteg népművészeti tárgyat szedett össze és vitt el Vásárhelyről, **Ligeti Erika**, **Meszlényi János**, **Mihály Árpád**, **Nagy Sándor** és kedves felesége, **Szabó Gábor**, **Tóth Sándor**, aki Vásárhelyről nősült és maig Szegeden élnek. Emlékezni kell **Végvári Gyuláról** és **Fekete János** keramikusokról, **Feketéné Loványi Erzsébet** textilművészről, továbbá **Kligl Sándor** és **Tóth Valéria** szobrászházaspárról, akik az itt töltött néhány év után elváltak és elköltöztek városunkból. **Tóth Menyhértről**, ahogy akkor szólítottuk: „Menyus bácsi”-ről annyit, hogy darabig Kajári Gyulának volt jó barátja, és a múzeumunknak ajánlotta föl több, rendkívül értékes rajzát és festményét. Őt akkor gyakran különnek, a mi „nagy sömmibe” gondolkodó világunkban ábrázolásmódjában ide nem illő piktornak vélték, és ma a 21. század egyik jelentős magyar festőművésze. Szólnom lehetne még **Bodnár Éva** és **Pogány Frigyes** művészettörténészeiről, **Baktay Ervin** orientalista, India kutatóról, de már így is szétfeszítettem azt a keretet, amelyről írnom kellett volna.

Így múlik el a világ és tűnnek el emberi értékek, majd jönnek elő olyanok, akikről a kortársai nem is remélték volna, hogy valaha még szerephez jutnak. Egy református lelkész beszélte igehirdetésében, hogy a föltámadáskor nagyon sokan lesznek, akiket látni fogunk a Mennysorság kapuján átlépi, bár ezt életükben föl sem tételeztük róluk, és sokan azok, akiket nem találunk ott, pedig korábban meggyőződésünk volt, hogy ájtatos életük miatt üdvözülnek.

Befejezés

Az eddigi visszaemlékezésekből világossá válik, hogy Hódmezővásárhely a 19. sz. végétől mint település is egy nagy „Alkotóháza” a hazai képző- és iparművészeknek, amely nem szűkíthető le a hivatalosan megnyitott és fenntartott alkotóházakra. Sőt, ezek időnkénti elsorvasztási kísérletei ellenére is, a kapcsolataink révén, magán baráti körökkel egyre bővülve, amelyekből természetesen az alkotóházak összefogó és ellátó, valamint kulturális és szállásadó értéke soha ki nem hagyható! Az utóbbi évtizedekben, a Kerámia szimpóziumokkal, a Sensária Festőcsoport Szimpóziumaival és a Vásárhelyi Fotszimpóziumok zömében országos híré művészeivel is tovább bővült. (Ezek újabb fejezete utódaink számára későbbi összefoglalást ösztönözhet.)

Utószó

Legalább fölsorolási szinten, nem rang-, vagy szakma szerint, hanem abécé sorrendben szólnom kell a még élő, többnyire fiatal, vagy középkorú, vásárhelyi, avagy ahhoz születési hely szerint, és családi kapcsolatokkal fűződő művészekről is. Nem véletlen, hogy róluk nem

írtam, hiszen az ő életművük még alapvetően fejlődésben, vagy kiteljesedésben van. Legtöbbel szoros barátságban vagyok, nem egy idősebb barátom kiállításáról vagy munkásságáról honlapomon külön fejezetben „pillanatkép” szinten írtam is. Ezen kívül, az élő kapcsolatok révén nyilvánvaló befolyásoltág alatt is állok, amely óhatatlanul szubjektív ítéleteket teremtene, akár túlzott dicséret, vagy értéktévesztés során, hiszen nem vagyok művészettörténész. A művészetek befogadója, szeretője, csodálója vagyok, de mint írónak, valamint a társadalom- és természettudományok világában élő embernek, más az értékítéletem, amely csupán kiegészíti a hivatásos szakemberek által létrehozott minősítéseket.

*

Az általam jelenleg ismert és kedvelt művészbarátaim, távolabbi ismerőseim:

Albert Ildikó, Bányai Béla, Blaski Márta, Bozsér Zsolt, Dunai Edit, Erdélyi Tibor, Gábor Magda, Holler László, ifjú Holler László, Imre Lajos, Kakuk Tünde, Kéri László, Komlovszky-Szvet Tamás, a Kotormán testvérek, B. Kovács Emőke, Lantos Györgyi, Máté István, Mikula András, Nagy Attila, V. Nagy Nándor, Nagy Sándor, Návay Sándor, Orosz Mária, Pannonhalmi Zsuzsa, Rományi László, Sándor Eszter, a Sensária Festőcsoport tagjai — benne Bodor Zoltán, Kurucz Isván András és László Dániel —, Sonkoly Tibor, Soós László, Szabó Klára Petra, Szabó Tamás, Szabó Gábor, Szűcs László, Tuza László, Zoltai Attila.

Arra vonatkozóan, hogy élő kapcsolat van a fentiek közül nagyon sok barátommal, ezt az utolsó fénykép is bizonyítja:

Nagy Attila és Návay Sándor szobrászművésszel, 2007. okt. 23-án, az Alföldi Galériában

Hódmezővásárhely, 2014. július 14.

Szenti Tibor

*